

Standpunt

**De Financiële Systemcrisis
in Geopolitiek Perspectief**

Prof. emeritus Louis Baeck

-

Juni 2009

Inhoudsopgave

Thesis: Ontluistering van de Westerse Oriënteringsmacht

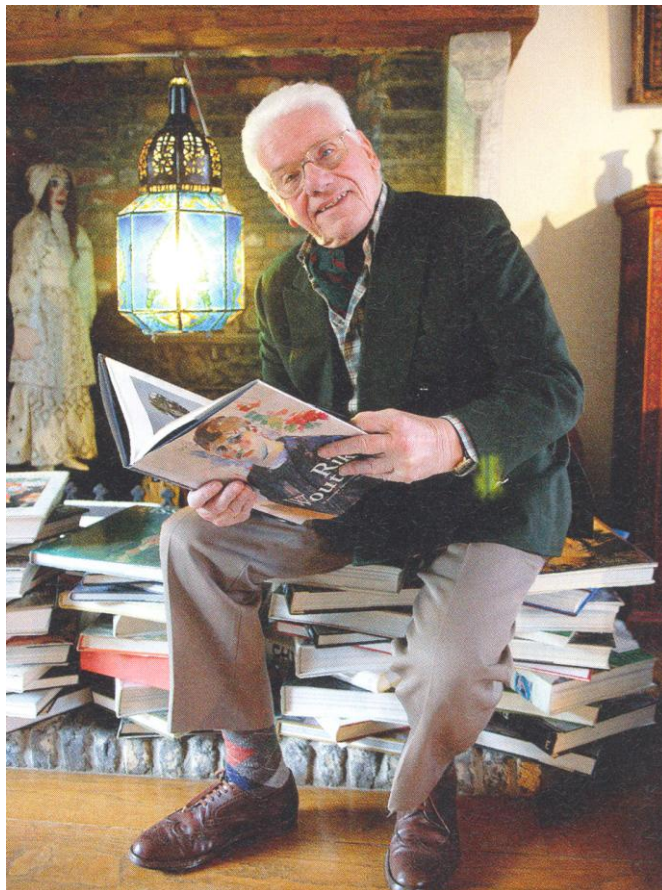
- I. Systeemcrisis ingebed in onze tijdsgeest**
- II. De twee periodes van systeemsamenhang**
- III. De turbo van financialisering**
- IV. Onbehagen en kritische geluiden uit de hoofdstroom**
- V. Kritische tegenstromen uit andere culturen**
- VI. De heterodoxe denkstromingen over financialisering**
- VII. De geopolitieke dimensie**
- VIII. Evaluatie en besluit**
- IX. Bibliografie**

e-mail: louis.baeck@econ.kuleuven.be

*Bij de economische analyse,
Alsook voor het evalueren van schilderkunst,
Is de manier van kijken belangrijk.
Zij structureert het blikveld.
Men kan kijken met de bril van gister
Op de wereld van morgen.
Zodoende wordt het nieuwe
Grotendeels verdoezeld.
In ons betoog ontvouwen we
Een grensoverschrijdend perspectief.
Geografisch en cultureel.
Dat verruimt het wereldbeeld
En
Zet de mondiale dynamiek in de kijker.*

*Lezers die geboeid zijn in meer context en detail over de sociale en culturele dimensie van de heropleving in Azië, verwijs ik naar mijn essay “**La renaissance Asie et Nous**”, december 2008. Deze tekst staat op mijn webstek. Typ de referentie **Huispagina prof Louis Baeck** op het internetvenster. En met een klikje komt het verhaal op uw scherm. <https://perswww.kuleuven.be/~u0004464/>*

Een vleugje kijkgenot in de kleurrijke schilderkunst van Rik Wouters

Ontluistering van de Westerse Oriënteringsmacht

We leven in een scharnierperiode van de economische geschiedenis. Onze systeemcrisis is een brutale schokgolf die de financiële motor na artificiële “overdrive” deed barsten en die nu de wereldeconomie verlamt. Tot in de herfst 2007, toen de aanrukkende wervelwind in de financiële markten plots signalen flitste van een komende orkaan, leek er geen vuiltje aan de lucht. De prijsbubbels op de effectenbeurs en van vastgoed werden geprofileerd als hefbomen voor nog meer dynamiek. En hun uitbundige klim naar meerwaarde werd gezien als dekking voor de schuldenopstapeling van bedrijf en van gezin. De financiële topmanagers en hun institutionele toezichthouders, de roergangers van de Centrale Banken, de politieke beleidvoerders en hun regeringen, de oriënterende hoofdstroom van economen in de universiteiten en studiecentra alsook de trendzettende tenoren van de media, straalden allen samen een zeldzaam geziene euforie uit. En tot eind 2007 bleven zij blind voor de almaar indringender wordende knipperlichten. Volgens hun neoliberale canon stonden de stimulerende hefbomen van de financiële markten borg voor zelfregulerende bijsturing en risicodekking naar stabiele en duurzame groei. Maar, sinds de catastrofe van 2008 kreeg dit blinde vertrouwen in het dogma van de zichzelf sturende vrije markten een heuse deuk. De wapperende vlaggen van de financiële bovenbouw scheurden aan flarden. En het ideologische getoeter over de deugddoende “financiële innovatie” verstomde. Het falen van de neoliberale beheerselite en de ontluistering van haar denkpijlers, verwekte met deze materiële opdoffer ook een ideologische en theoretische herbezinning. Tegenover het idealiserende droombeeld staat nu de nuchtere werkelijkheid. Bij een diepe crisis is de vrije markt ontoereikend om de financiële instellingen te vrijwaren van bankroet. Zodat de overheid moet bijspringen met kapitaalinjecties in banken en verzekeringen, en met nog andere reddingsboeien tegen de recessie in de reële sector.

*Bij de herbronning van het denken over “hoe het in de toekomst beter kan” is meer aandacht wenselijk voor de door de hoofdstroom verwaarloosde analyses over **financialisering**. Deze nieuwe term werd na 2000 gelanceerd door een groep van heterodoxe analisten: economen, sociologen en culturalisten van postmoderne strekking. Het betreft een interdisciplinaire denkpijler die uitnodigt tot een globale kijk op het gebeuren. Volgens deze school van denken dekt de nieuwe term een dynamiek waarbij het financiële segment van de economie niet enkel fungeert als drijvende motor en oriënterende gangmaker van het systeem. Het oriënteert daarenboven ook het patroon van motivaties, van normen en waardeoordelen van alle economische agenten. In de publicatiebundel **Financialisation and the World Economy** (2005) omschrijft Gerald Epstein deze dynamiek als volgt: “Financialisation refers to the increasing importance of financial markets, financial motives, financial institutions and financial elites in the operation of the economy and its governing institutions, both at the national and the inter-national level. Moreover, this process transfers income from the real sector to the financial sector and contributes to increased income inequality and wage stagnation”. De socioculturele discipelen van deze denkschool, zoals de Duitse socioloog Jürgen Städtler, leggen vooral de nadruk op de globale oriënteringsmacht van financialisering. Volgens hem heeft zij een ingrijpende impact op het reilen en zeilen van de samenleving in haar geheel en op de economie in het bijzonder. We citeren: “In den letzten 15 bis 20 Jahren hat sich ein Wertbegriff*

durchgesetzt der stark mit der Perspektive von Finanzmarkt-Akteuren verknüpft ist. Er ist zur gesellschaftlichen Orientierungsmacht geworden, zur Norm von Wirtschaftlichkeit an sich". *De heterodoxe stellingname opent ruime horizonten, met andere accenten die door de hoofdstroom verdoezeld werden.*

De wereldwijde kettingwerking eigen aan de globalisering deed onze systeemcrisis spreiden zoals een besmetting over de ganse planeet. Daarom lijkt me de mondiale kijk vanuit het geopolitieke spanningsveld de beste invalshoek om tot een correcte inschatting te komen van wat komen gaat. Want ook in het geopolitieke veld is er ongewone deining. Het februarinummer (2009) van het invloedrijke Amerikaanse opinieblad Foreign Affairs, publiceerde een essay hierover: "The Great Crash, 2008: a Geopolitical Setback for the West". Hierin schrijft CEO Roger Altman, gewezen Adjunctminister van Financiën in de Clinton-regering, het volgende: "The financial crisis has called into serious question the credibility of western governments and may precipitate an eastward shift of power". De herschikking van bakens, onder impuls van de assertieve opmars van groeilanden met andere cultuur en strategie dan de onze, zal een nieuwe dialectiek veroorzaken. In het geopolitieke krachtenveld van morgen zullen ook hun doelstellingen, waarden en normen meetellen. Deze geoculturele dynamiek vereist van onze Westerse beheerselite niets minder dan een mentale herbezinning.

In de groeilanden met een eigengereide en succesvolle inhaalkoers (China, India, de Mekong Delta, Brazilië, Venezuela en ook Rusland) was ons neoliberal dogma nooit geliefd. De "Washington Consensus" of de catechismus van het IMF voor ontwikkelingslanden, leed zwaar prestige verlies. In Brazilië kreeg de curatele van het IMF, met afslanking van overheidsmiddelen en van sociale transfers, met monetaire breideling en kredietstop voor banken, de spotnaam "armadilha da recessão" of muizenval voor recessie. Dit beeld benadrukt het omgekeerde van "spoorslag" voor herstel. Nu stelt de buitenwereld met verbolgenheid vast dat de Westerse landen een tegenovergestelde politiek van sanering en relance voeren, namelijk deze van stimulering door de overheid. Hierover nemen zij geen blad voor de mond in hun snedige pers. Daarin wordt onze aanpak van vlotte injecties door de overheid (die aan de antipode staat van het IMF-recept) aan de kaak gesteld als "dubbelzinnigheid". Onze ommezwaai komt daar over als 'governance' met twee maten en twee gewichten. En ook de hegemonie van de dollar en de daarmee verbonden voordelen van Amerikaanse "seigniorage" worden in focus gesteld als "un privilège exorbitant". De eis voor een andere en ethisch verantwoorde "Monetaire Wereldordening" lijkt onontwijkbaar, gezien vanuit de geopolitieke context.

De groeilanden zijn mondiger en assertiever geworden. En enkele zijn demografische en geografische kolossen. Zij volgen een inhaalstrategie die afwijkt van onze recepten en ideologische voorkeuren. En vanuit hun perspectieven formuleren zij nu blauwdrukken voor een vruchtbaarder en meer evenwichtig patroon van ontwikkeling. Dat onstelt ons. Doch, in de pluriculturele context van de G20 en in de andere instellingen van wereldwijde ordening is meer ontvankelijkheid en aandacht vereist voor hun legitieme verwachtingen naar daadwerkelijker medezeggenschap. Onze politieke leiders alsook de managers en economen van het Westen moeten nog wennen om vlotter van gedachten te wisselen met hun collegae van andere culturen. Op onbevangen wijze en in het besef dat ook deze "anderen" vanuit hun standpunt en context, gelijk kunnen hebben. Immers, hun normen, hun streefdoelen en hun aanpak van problemen liggen ingebed in een ander cultureel stramien dan het onze. Dus, een meer open en sprankelend inzicht in deze verschillende inbeddingen, zou veel Westerse misvatting in perspectief en mislukking van beleid kunnen vermijden.

I. Systemcrisis, ingebed in onze tijdsgeest

De hevige financiële schokgolf van 2008 manifesteert nu haar schadelijke weerslag op economie en maatschappij, met forse stijging van de werkloosheid en veralgemeende daling van inkomen en welvaart. Het crisissyndroom werkt als een virus. En de besmetting is snel en insnijdend aan het spreiden naar de volkshuishouding in haar geheel. De bijzonder harde opdoffer waarbij de 500 grootste banken van de wereld hun beurswaarde zagen kelderen, heeft het hele financiële stelsel op de helling gezet. De algemene index van de Europese acties in de financiële sector tuimelde van 510 in oktober 2007 naar 110 eind februari 2009. In België zagen de tien grootste bedrijven hun beurswaarde 105 miljard lichter worden. De banken Fortis, KBC en Dexia verloren samen 85 miljard van hun waarde en tuimelden naar *een fractie* van hun beurskapitaal op eind 2007.(cf. *De Tijd* 28/2/09). Op donderdag 5 maart 2009 gleed de beursnotering van Dexia dalwaarts voor 21%, van KBC 20,7% en van Fortis 15%. De drie samen zagen op één dag 1.437 miljoen euro in rook opgaan. Samen waren ze toen iets minder dan 7 miljard euro waard tegenover het beursbedrag van 94 miljard dat ze nog noteerden op 2 januari 2008. Deze mokerslag roept bij velen het spookbeeld op van de Titanic. Maar, van half maart 2009 steeg de internationale index, opgezweept door de kapitaalinjecties, kredietwaarborgen en andere reddingsboeien, terug met 29%. Deze jojo fluctuaties illustreren de broosheid van “schijnwaarde” en de illusie van financiële meerwaarde die opgejut was door de prijsbubbels der beursnoteringen van 2004 tot 2007. Meteen zakte het vertrouwen van velen in de capaciteit en de moraal van financiële managers. Deze tuimel is zoals elke crisis, een onthuller van dieperliggende problemen. De mislukking van de bankiers en hun toezichthouders alsook van de tot aan de barst van de zeepbel in 2008 “passief” gebleven politieke beleidselite, wordt door de publieke opinie ervaren als een falen wegens mangel aan ethiek.

In het woordenboek staat voor systeem de volgende definitie: “Een gestructureerd geheel of stelsel waarvan de coherentie wordt gewaarborgd door *ordenende normen* voor duurzame functionering”. De term “ordenende normering” behelst niet alleen de technische aspecten van de financiën maar ook de culturele en ethische dimensie, de motivaties der ondernemers, alsook de verwachtingen en de sociale discipline van producenten en van verbruikers. Op een of andere wijze zijn we er allen bij betrokken. Immers, deze crisis is als het ware maatschappelijk ingebakken en cultureel “*ingebod*” in onze hedonistische en op materiële leest geschoeide tijdsgeest. De socioculturele en ethische

vervaging van normen, kenmerkend voor onze tijd, is voedingsbodem voor mateloze verlangens in zake bezitsverwerving en het genot van erover te beschikken. Deze wijd verspreide mentaliteit maakte het de nu zo gewraakte bankiers relatief gemakkelijk om hierop in te spelen. Velen lieten zich meedrijven met de tijdgeest van vlot geld verwerven door een weinig inspannende vorm van vermogensgroei. De opspiralende prijsbubbels waren zo verleidelijk. Het alpinisme van beurspapier en de veralgemeende waardeestijging van huis, appartement of ander vastgoed kwam zoet over. Het inspelen van ons financiële systeem op de speculatieve geest en de steeds driftiger wordende bubbels van de economie brachten een groeiend deel van de Westerse bevolking in de waan dat er aan de financiële verwachtingen geen perken waren. Bekeken vanuit het traditionele wereldbeeld van onze grootouders, waarvan slechts zeer weinigen ooit een eigen bankrekening hadden, ligt het probleem in onze tijdsgeest van vlot inspelen op perkenloze verlangens of de mangel aan “maat houden”. Deze heeft onze economie in een wanorde van normen en dus in crisis gestort.

Wegens de mondialisering werd het een planetaire crisis. Wij van de 21^e eeuw zijn de eersten van de geschiedenis die leven en werken in een economie zonder grenzen. Toen ik in 1971 mijn boek schreef: “*De wereld is ons dorp*” was die titel ietwat voorbarig. Immers, ongeveer anderhalf miljard mensen leefde nog in een afzijdig regime met een alternatieve socio-economische ordening: in China, de Sovjet-Unie en Centraal Europa. Nu zijn zij erbij. Maar, hun omhelzing van het kapitalisme op eigen wijze is voor ons een onwennige uitdaging. De lage loonlanden ontplooiën een assertieve inhaalstrategie. En zij zetten in zake productiekosten hun marktvoordelen voorop van laaggeprijsde producten, bij de verovering van onze markt. Rusland speelt de troef van overvloedige petroleum en aardgas, met financieel en geopolitiek succes. Hiertegen hebben de industriële voorlopers van de Westerse kern hun zwaartepunt verlegd naar financiële innovatie. De bankwereld ging in galop met de spoorslag van “*financialisering*”. Deze strategische verschuiving naar de financiële bovenbouw als motor, is in eerste orde een Westerse replek en afschermdende verdediging tegen de industriële opmars van de anderhalf miljard nieuwe producenten uit de Aziatische en Latijns Amerikaanse groeilanden. Maar deze structurele transformatie was tevens het gevolg van een mentale, en ruimer nog, van een wereldbeschouwelijke ommekeer. De herschikking van onze hiërarchie van waarden vanuit een postmodern wereldbeeld, opende nieuwe perspectieven voor meer materiële levensprojecten. In dit stramien krijgen geld en krediet een centrale rol toebedeeld. Want in de financialisering van de economie worden geld, krediet en hun artificiële derivaten gepromoveerd tot katalysator van het systeem.

In het Westen leggen wij sterk de nadruk op de ideologische implosie van de communistische wereld. Echter, ook bij ons kwam het tot een even fundamenteel maar geruisloos afhaken van de traditionele zingeving aan het menselijke bestaan naar een zakelijker project, gericht op het leven “hier en nu”. Deze heroriëntering van de existentiële zin en betekenis van ons leven heeft zowel de context als de doelgerichtheid van de economische actoren omgebogen. Invloedrijke cultuurfilosofen duiden deze kentering van onze ideeënwereld en levenssfeer als het massale afhaken van een bovennatuurlijke ankerplaats. De vrijgekomen ruimte wordt nu opgevuld met zakelijke normen van efficiëntie, gericht op pragmatische en materiële doelen. Nooit voorheen speelde het geld en de koopkracht voor consumptie een zo centrale rol in de materiële ordening van de maatschappij en in ons bestaan. Het geld groeide uit tot het meest gebruikte instrument. En beschikken over meer koopkracht werd een veralgemeende doelstelling. Vandaag de dag administreert ieder gezin minstens drie bankrekeningen: één voor ieder van de ouders en nog een derde voor de partners samen. En elke aantredende jongere opent op jeugdige leeftijd zijn eigen rekening. Gestimuleerd door dit bankgerichte maar vooral “rekenende” denken en handelen, opereren de nieuwe mechanismen en hefboomen van de financiële economie als centrale demiurgen. In de twee jongste decennia groeide de financiële economie uit tot turbo van dynamiek.

Het verschijnsel “economische crisis” is gekend sinds eeuwen. Het Bijbelse verhaal over de opeenvolging van vette en magere jaren en de voorraadvorming vanwege de Farao is een historische ogenopener. Maar de eerste thematisering steunend op analyse komt van de geniale wijsgeer uit de Griekse Oudheid, namelijk Aristoteles. In een boeiende analyse van een vijftal bladzijden in zijn essay over *Politiek*, schrijft hij zijn magistrale thesis neer over socio-economische ontwikkeling. In de visie van Aristoteles is de toespitsing op de financiële en op winstmaximering gerichte economie van zijn tijd, voorbode van het maatschappelijke en politieke verval van de republiek Athene. Hij noemde deze financialisering *krematistikè* of onnatuurlijke accumulatie-drift. Sinds de scholastieke doctrinevorming van de middeleeuwse Kerk werd deze visie in haar economische moraaltheologie verder uitgewerkt met christelijke accenten. Vooral de thematisering over de “*negotia illicita*” en de lust op buitensporige winst “*turpe lucrum*” alsook andere laakbare praktijken “*ex cupiditate*” van frauduleuze handelaars en bankiers, werden uitgestippeld in minutieus detail. Deze doctrines gericht op het inperken van buitensporigheden kregen veel lof van de twee meest befaamde economen uit de 20^e eeuw, met name J. Schumpeter en J.M. Keynes. Over de jongste misgroei van de financiële economie was de stem van de moraaltheologen nauwelijks hoorbaar.

II. De twee periodes van de Westerse systeemsamenhang

1. De groeigolf op basis van productiviteit

De eerste periode liep van 1945 tot 1975-1980 en staat bekend onder het etiket van Keynesiaanse *welvaartsstaat*. Dit naar de al genoemde Engelse econoom John Maynard Keynes die de theoretische onderbouwing van de macro-economie ontwierp. Hij stelde voorop dat de volledig vrije markteconomie, bakermat is van crises met opeenvolgende schokken van hoog- en laagconjunctuur. Deze conjunctuur is inherent aan (te) vrije markteconomie door de asymmetrie van informatie tussen producenten en verbruikers, alsook gevolg van verkeerde inschatting over de toekomst en de onbesuisdheid (*animal spirits*) van de op winst ingestelde marktagenten. Voor het bestendigen van een storingsvrij evenwicht heeft de markteconomie volgens de Keynesiaanse school van denken, bijsturing nodig van een overkoepelende instantie die het publiek belang belichaamt zoals de overheid. Dit in samenwerking met sociale partners, dwz. de organisaties van werknemers en werkgevers. In de eerste periode evolueerde onze Westerse economie tevens naar een *verzorgingsstaat* waarin basisbehoeften zoals onderwijs, geneeskundige verzorging en pensionering tegen de oude dag, institutioneel gefinancierd werden door sociale bijdragen aan mutualiteiten en verzekeringskassen van maatschappelijk nut. Dit systeem functioneerde vlot en bewerkte de exuberante en lange golf van welvaartsontplooiing in het kwarteeuw 1950-1970.

Na 1975 liep het stramien van sociaal gecorrigeerde overleg-economie uit de hand. Aan de top kwam het tot ontsporing wegens overdreven politisering. En ook aan de basis kwam het tot afkalving van de gemeenschapsideologie. In de academische denktanks hoorde men steeds indringender het klapwieken van de liberale renaissance. Op het beleidsvlak leidde het palaver na veel bakkeleien tussen rechts en links tot onvruchtbaar industrieel beleid, met toename van werkloosheid en opspirerende inflatie. Deze combinatie van inflatie en stagnatie initieerde de groeivertraging van de tweede helft der jaren 1970. De overkoepeling door de overheid die zich liet verleiden tot onoordeelkundige subsidiëring alsook de sociale programmering kwam in het gedrang. En de ideologische slinger van de geschiedenis sloeg over naar de tweede fase. Er werd een nieuw tijdperk ingeluid van liberalisering en privatisering met vergaande afbouw van regulering. Vooral de internationale kapitaalstromen en de functionering van de financiële markten, de bankwereld en het systeem van toezicht werden vrijgelaten. De krijtlijnen

van het speelterrein vervaagden of verdwenen en de spelregels versoepelden. Het werd een historische herhaling van de liberale slagzin van de bankiers uit de vorige eeuw tegenover de vorsten: “*Sire, laissez nous faire*”.

2. De neoliberale doorbraak

De tweede systeemfase liep van begin der jaren 1980 tot de zomer van 2007, toen de huidige crisis losbarstte. Dit tweede naoorlogse tijdperk werd geboetseerd door drie hefboomen: de *liberalisering* die in de jaren 1980 op dreef kwam, *de mondialisering* van de economie in volle expansie sinds 1990 en laatst maar niet in het minst, de *financialisering* in snelpas na 1995. De dialectiek van deze drie resulteerde in een systeem dat wegens disfunctionele “*stroomversnelling*” na 2003 de lont bij het vuur bracht. Het kwam zeer snel tot een roes en jacht op snelle winst met uitbundige uitschieters. Hier vermelden we de voornaamste: de drift naar zeer winstgevende maar risicovolle en vaak artificiële beleggingen, het perkenloze en naïeve bijgeloof in de efficiëntie en optimale werking van de volledig autonome en dus totaal vrije financiële markten, de te verregaande schuldenopname van ruime bevolkingslagen voor overtollige consumptie, het bubbel stimulerende monetaire beleid van de centrale banken en het verzuim van controlerend toezicht door de marktinstaties en door de overheid.

De neoliberale ideologie met meer privatisering kwam in het begin van de jaren 1980 over als een nieuwe lente. En onder impuls van twee politieke tenoren, president Reagan en premier Thatcher werd zij via de media doorgetrommeld naar de publieke opinie van de Westerse wereld. De nieuwe oriëntering viel in de smaak en werd mantra bij een meerderheid van kiespubliek en beleidvoerders. In de economische faculteiten van de Westerse wereld groeide de neoliberale oriëntering uit tot hoofdstroom van doctrine en tot richtsnoer van beleid. Langs daar stoomde zij door naar de massa van economen en managers in opleiding. De maatschappelijke dimensie van het economische denken werd verlaten ten gunste van abstracte formuleringen en gedetailleerde uitstippeling van financieel management op basis van algebraïsche en louter positivistische modelredeneringen. Maar tot de verborgen agenda van deze strekking hoorde tevens de prioritaire aandacht voor vlotte financiële kapitaalvergoeding terwijl in de eerste fase de vergoeding van arbeid centraal had gestaan. De tweede fase bewerkt een verschuiving van investeringsstrategie, weg van arbeidsproductiviteit met optrek van de vergoeding of inkomen uit arbeid, naar een ondernemingsstrategie gericht op winstmaximalisering en inkomen uit kapitaal. De neoliberalisering luidt dus een ander accumulatiepatroon in.

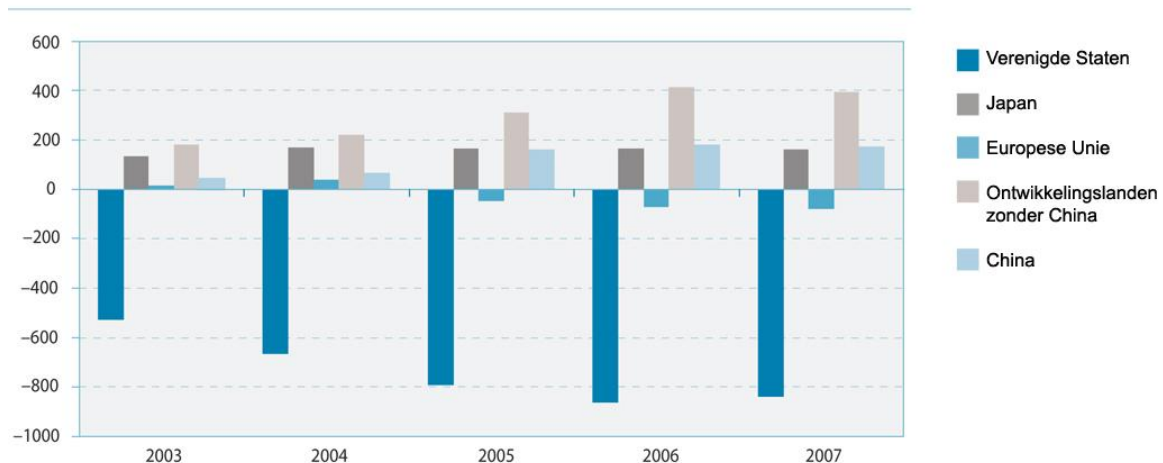
De globalisering van de economie en van de kapitaalstromen resulteert in de tweede katalysator. Die initieert ondermeer ook een decentralisering van ontwikkelingskernen, met inhaalstrategie van de nieuwe groeilanden (China, Brazilië, Maleisië en andere) en met meer onevenwicht in de handelsbalansen. De groeilanden komen op de internationale markt als exporteur van laaggeprijsde consumptiegoederen terwijl industriële toppers zoals Duitsland en Japan zich profileren als op uitvoer gerichte mercantilisten van kwaliteitsproducten. Hierbij hadden de Verenigde Staten steeds meer last van concurrentie bij hun handel in industriële producten. En zij opteerden voor de export van “financiële” producten uitgedacht en opgepept door de zakenbanken van Wall Street. De VS werd een op consumptie gerichte economie die haar deficits financierde met invoer van kapitaal uit de surpluslanden: China, Japan, uit de petroleumlanden en uit de fondsen van Arabische sjeiks. Het externe deficit, voortvloeiend uit Amerikaanse overbesteding en tekort aan concurrentiekracht van de export, werd in toenemende mate gefinancierd door kapitaalimport en schuldengroei tegenover het buitenland. De kernlanden van ons continent activeerden de schaalvergroting met versnelde invlechting van “Centraal Europa” in het wereldcircuit. In het kielzog van deze wereldwijde grensverlegging evolueerden de internationale handelsbalansen naar steeds maar groeiende onevenwichten tussen invoer en uitvoer. En de vrijgemaakte internationale kapitaalbewegingen stroomden intenser en met meer volume rond de wereldbol. In deze financiële draaischijf verwekten de speculatieve impulsen een rist van bubbels in grondstoffenprijzen en petroleum.

Ook op het vlak van de ideeën was de schaalvergroting grensverleggend. De verruiming van het perspectief ging bij supermacht Amerika gepaard met verandering van paradigma. Deze had een markante nawerking op het beleid van de hegemoniale leider. De regering in Washington, hierin bijgestaan door de invloedrijke *Federal Reserve* (Centrale Bank) en de richtinggevende tenoren van het politieke establishment, initieerden een herschikking in hiërarchie en doelwit van hun beleid. Deze resulteerde in een breuk met de tot dan gehuldigde canon van macro-economisch evenwicht in de financieel-economische kringlopen. Steunend op principes van hoger nationaal belang, dacht en handelde president Bush in termen van “geopolitiek” als determinerende context van zijn internationale economie.

De hiernavolgende cijfers geven een idee van de kolossale bedragen van deficit en overschot in het internationale verkeer van goederen. Van het jaar 1996 naar 2006 evolueerde het VS-tekort van 124 naar 878 miljard dollar, en in het Verenigd Koninkrijk van 10 naar 55 miljard\$, in Spanje van 2 naar 107 miljard. Hiertegenover stonden de

exportlanden met surplus: Duitsland evolueerde van een deficit van 14 miljard naar een surplus van 117 miljard dollar, Japan zag zijn surplus stijgen van 53 tot 164 miljard en China sprong van 3 miljard naar het spectaculaire 213 miljard surplus. De overige groei landen van Azië spiraalden van een deficit van 7 naar een overschot van 116 miljard. Latijns Amerika van een deficit van 36 naar een surplus van 46 miljard terwijl Afrika wegens de prijsbubbel in de grondstoffen sprong van een overschotje van 2 naar een surplus in 2006 van 280 miljard.

Figuur 1
Stijgend onevenwicht in lopende rekeningen (miljard dollar)

Bron: UNCTAD databank

Deze enorme internationale saldi in deficit zowel als van surplus moesten gefinancierd worden. Dus ook de onevenwichtige globalisering en niet enkel de liberalisering was stimulerende factor bij de financialisering van de economie.

III. De turbo van financialisering

In 1990 vierde de Westerse wereld met trots de overwinning van de markteconomie op het plansysteem van de communistische wereld. De koude oorlog was voorbij. In de denktanks van de Amerikaanse machtcentra werd niet lang getalmd. Hun stelling werd duidelijk en krachtig geformuleerd als volgt: de VS-economie kan maar koploper blijven op voorwaarde dat zij innovaties en systeemveranderingen lanceert waarvan zijzelf wereldwijd de structuren en ordeningsbeginselen definieert en controleert. En de initiatieven volgden elkaar op in snel tempo. In de eerste orde werd de focus van de ondernemingsfunctie vastgeklonken op prioritaire zorg voor meerwaarde van het beurskapitaal der ondernemingen of de “*shareholders value*”. Dit wil zeggen op winst ten allen prijs gericht op maximale opwaardering van het aandelenkapitaal op de beurs. Sinds 1995 zijn bij de concrete belicha-

ming van deze strategie twee fasen te onderscheiden, ieder met een ander accent in focus en aanpak.

In de eerste impuls werd de these uitgedrukt dat de “nieuwe economie” van de VS zich hegemonaal moest positioneren *bij middel van technologispits, meer bepaald in biotech en de sector van informatica en communicatie(ICT)*. De zogenaamde *kenniseconomie* en haar slagader *research and development* werden gepromoveerd tot voortrekkers van het geheel, met het model van technologische innovatie in Silicon Valley als Mekka. In enkele jaren (1995-2000) klommen de technologie aandelen op de beurs onstuimig naar een duizelingwekkende top met een driftige stijging van 200 à 250 %. Het werd een kortstondige euforie met beursnoteringen die in 2001 even snel dalwaarts tuimelden. Na deze financiële opdoffer schakelde de luidruchtige fanfare van technologiemirakels over naar financiële innovaties in Wall Street.

Op dit vlaggenschip van de Amerikaanse financiën kwam dus een “rivale” strategie tot volle ontplooiing. Een strategie die meer in coherentie stond met de ideologische systeemverandering van prioritaire zorg voor kapitaalwinst. En wegens de onevenwichten in de handelsbalansen en de noodzakelijke dekking hiervan, werd Wall Street het financiële Mekka van de wereld. Hierbij werd de financiële bovenbouw van de economie zowel drijfkracht als richtingwijzer van de ontwikkeling. En de verschillende vormen van geld, alsook steeds groter volumes van artificieel krediet en kapitaal functioneerden hierin als motor. De “financialisering” van de economie is omvattender dan de kenniseconomie. Immers, zij biedt voor meer gegadigden een grotere kans tot medespelen. In feite richt zij zich niet alleen tot de bedrijfswereld en tot de gestudeerde elite met technologie kennis. Ook de gezinnen als consumptiecellen kunnen er actief in meewerken. Zij worden in de eerste plaats geprogrammeerd als miniturbo’s van consumptie, maar vooral ook als speculatieve beleggers in financiële activa, als alerte investeerders in vastgoed en als zorgeloze opnemer van schuld, gestimuleerd door vlot krediet. In de VS lag de consumptie tussen 2003-2006 ongeveer 15% hoger dan de nationale productie. Het rijkste land leefde dus op buitenlands krediet en kapitaal. En de gezinnen dekten de kloof met rommelkrediet (*subprime*). In deze disfunctionele systeemverband bekleeft de opwaardering van het vermogen (en het artificieel opgejut financieel kapitaal en vastgoed van de ondernemingen zowel als van de gezinshuishoudingen) een centrale plaats in de accumulatiestrategie. In deze nieuwe visie vervangt het vermogenseffect (inkomen uit kapitaalgoederen) de vroegere spaarfunctie. De ondernemingen accumuleren kapitaal en bijkomende investeringscapaciteit bij middel van georganiseerde opwaardering van de beurskapitalisatie. En de gezinnen die door het alpinisme van de beurs ook hun vermogen zien stijgen,

hebben de neiging hun consumptie nog hoger op te krikken. Tot slot is er de monetaire stimulering van het verbruik door de centrale banken, vooral van de FED met haar politiek van lage rente. Aldus vervangen de financiële markten en hun bubbels de Keynesiaanse aanzwengeling van vroeger uit het overheidsbudget. Het inkomen uit kapitaal of het vermogenseffect dat in de vroegere macro-economie nauwelijks een rol speelde, werd vanuit de Amerikaanse nieuwe visie gezien als een belangrijke factor van groeidynamiek en als nieuwe hefboom van conjunctuurbeleid en consumptiestimulering. Maar deze Amerikaanse aanpak stond in dienst van winstvorming, dit wil zeggen: in stroomlijn met de expansiewenken van de financiële markten: banken en verzekeringen. Dit staat in schril contrast met het vroegere beleid gericht op stijging van productiviteit in de reële sector en loonstimulering, dus van inkomen uit arbeid zoals tijdens de eerste periode 1945-1975.

Bij de overschakeling naar financialisering werd Europa zeer vlug “zwanger van Amerika”. En een beduidend volume aan artificiële beurstitels werd overgezaaid naar ons continent. Onze financiële instellingen namen zelf ook de formule over, mits enkele aanpassing volgens de structuur van de eigen nationale economie. De besmette producten vormden van bij de aanvang niet alleen een Amerikaanse maar wel een Westerse virus. Bij de Aziatische groeilanden en vooral ook in de Islamwereld kwam hierop scherpe en pertinente kritiek los. Deze kritiek werd kiembed voor de eis van deze landen voor medezeggenschap in zaken zoals de internationale monetaire architectuur.

De krachtiger opstelling van de niet-Westerse wereld is nu al zichtbaar. Bij de conferentie over financiële en mondiale problematiek in november 2008 werd de G7 uitgebreid tot G20.

Voor de verheldering van ons betoog is het nuttig om de enorme expansie van de financiële sector te illustreren met cijfers. Eerst de historische aanloop: voor de wereld in zijn geheel verliep de **versnelling** van de groei in de financiële omkadering als volgt:

- a. In 1980 bedroeg het wereldinkomen 10.100 miljard dollar en de globale financiële omkraning (aandelenkapitaal, bedrijfsobligaties en bankmiddelen) het bedrag van 12.200 miljard, dus 20% meer.
- b. In 2006, het laatste jaar voorafgaand aan de crisis, was het wereldinkomen gestegen tot 48.3000 miljard maar de financiële omkraning was opgeklimmen tot de fabuleuze som 167.000 miljard dollar. Dit is als wereldgemiddelde drie en half maal meer. In de VS en Europa ligt de omkraning beduidend hoger.
- c. In de Westerse literatuur werd deze “*financial deepening*” opgehemeld als een systemische capaciteitsgroei met veel belofte.

Gedetailleerde cijfers uit de databank van het IMF (tabel 1) leren ons dat het totale volume van de financiële omkransing in de VS gelijk is aan *meer dan viermaal* het nationale product en in de Eurozone zelfs iets *meer dan vijfmaal*; met in België zelfs **761%** van het BNP. In de hiernavolgende tabel illustreren we de verschillende verhoudingen per land in de kernlanden alsook deze van Azië.

Volume van de financiële omkransing, begin 2007, in miljard dollar

Land	BNP	Beurskapitalisatie	Bedrijfsobligaties	Bankactiva	Totaal
Verenigde Staten	13.195	19.569	20.501	10.205	56.508
In percent van BNP		148 %	154 %	77 %	427 %
Eurozone	10.589	8.418	12.185	25.838	53.869
In percent van BNP		79 %	115 %	244 %	502 %
Japan	4.365	4.796	1.969	6.414	19.929
In percent van BNP		110 %	45 %	147 %	455 %
België	393	334	403	1.836	3001
In percent van BNP		85 %	103 %	467 %	761 %
Verenigd Koninkrijk	2.195	3.793	2.455	9.213	16.305
In percent van BNP		158 %	112 %	420 %	681 %
Frankrijk	2.252	2.313	2.253	7.636	13.444
In percent van BNP		103 %	100 %	339 %	596 %
Duitsland	2.898	1.638	3.372	4.413	10.900
In percent van BNP		57 %	116 %	152 %	376 %
Azië	6.254	6.857	1.492	7.486	17.862
In percent van BNP		109 %	24 %	120 %	284 %

Bron: Databank IMF en eigen berekening.

1. De relatieve verhouding tussen de drie privésegmenten is even belangrijk als het totale bedrag. Deze verhoudingen liggen verschillend; met relatief meer aandelen en bedrijfsobligaties (samen 302% van BNP) in de VS tegenover relatief meer bankactiva in de Eurozone. De beurskapitalisatie in verhouding met nationaal inkomen(BNP) ligt in de Anglo-Amerikaanse wereld hoger dan op continent Europa en Japan.

2. In verhouding met hun coëfficiënt van beurskapitalisatie ligt de coëfficiënt van bedrijfsobligaties (dat zijn vastliggende bedrijfsschulden) in ons continent dan weer merkkelijk hoger dan in de VS. Onze bedrijven hebben zich dus meer blootgesteld aan vast af te betalen schuldentitels. Dit kan tot een insolvable situatie leiden op het moment dat de beurskapitalisatie, dus de marktwaarde van het eigen kapitaal diep wegsmelt. Dit is de nijptang waarin Fortis terecht kwam. De nijptang van de overdreven opname van bedrijfsschuld (bedrijfsobligaties) voor de hierna gebleken noodlottige opkoop van ABNAMRO Bank. Deze nijptang herhaalt zich nu bij de Dexia en KBC die zich ook ver waagden in de opkoop van Centraal-Europese banken waarvan de beurswaarde wegzinkt in een afgrond.

De Belgische bankwereld manifesteert dus een dubbele broosheid: met één van de hoogste relatief coëfficiënten van financiële omkraning in de Eurozone (761% van het BNP). En wat nog brozer maakt: een volume van bedrijfsobligaties (403 miljard) dat **121%** bedraagt van het eigen kapitaal (beurskapitalisatie). Die obligatoire schuld overtreft het kapitaal: 334 miljard of 85% van het BNP. De banken die op krediet andere banken opkochten, zitten opgezadeld met vaste verplichtingen in zake schuldentitels maar zien hun eigen kapitalisatie alsook deze van de opgekochte banken wegsmelten.

Maar de oorspronkelijke haard van de crisis ligt in de Amerikaanse rommelhypotheken of de zogenaamde *subprime d.w.z. de hypotheeken voor verwerving van een huis of appartement tegen zeer soepele voorwaarden of aan voorwaarden ver beneden de normale marktnormen..* Het moet uiteraard wel mislopen bij het verlenen van hypotheeken aan te lage rentevoeten en aan gezinnen die zichtbaar geen capaciteit vertonen, voor terugbetaling op redelijke termijn. Doch, indien die hypotheekbanken deze wankel schuldentitels mooi herverpakt en zagezegd verzekerd of gewaarborgd door speculatieve fondsen (de fameuze *hedge funds*) terug doorverkopen aan grote zakenbanken in Wall Street, die zelf na nog wat herverpakking deze titels omtoverden tot “nieuw kapitaal” bij middel van effectisering, dan wordt de financialisering een supermarkt met groot ingebouwd risico. En in de periode 2003-2007 werden kolossale volumes schulden in het bankcircuit teruggesluisd als financiële activa onder vorm van “effecten”: in de VS en ook in Europa. Deze effectisering van schulden, of hun herverpakte titel (nu noemt men deze veelvuldige herverpakking *besmet of toxisch*) als “onderpand” van financiële activa, is in feite een nieuwe vorm van “*alchemie*”.

De vele varianten van nieuwsoortige en dus artificiële derivaten, ingezet als herverpakte (besmette) hefbomen door durfondernemers (*private equity and hedge funds*) op basis van wankel dekking, circuleren nu rond. Zij waren de trots en tevens de hoge winstbron van de grote zakenbanken. Hun artificieel krediet en de hiervan afgeleide investeringsvehikels stonden buiten elke vorm van regulering. En zij verleenden de capaciteit aan de financiële instellingen om in deze ongeregulariseerde zone aan perkenloze maar risicovolle geldschepping en kredietverschaffing te doen. Hun rommelhypotheken met broze en vaak roekeloze mechanismen van beloofde verzekering (?) bouwden torens die niet bestand leken tegen stormwind. En, in de zomer van 2007 kregen de zakenbanken de gapende afgrond in zicht. De knipperlichten begonnen almaar meer rode cijfers te flitsen. De prijsindices van de meest riskante en besmette bankactiva spiraalden naar beneden. In enkele weken tijd werd het een ontluistering van Wall Street. In Europa dat grote hoeveelheden van deze artificiële titels uit de VS opnam en er nog nieuwe bijmaakte, kantelden de domino's bliksemsnel.

1. In tegenstelling met het marktfundamentalisme van neoliberale signatuur was deze massa liquiditeit van kapitaal en effecten niet competitief gespreid maar klonterde samen naar grote concentratie in het beheer van institutionele fondsen (in totaal 66 000 miljard dollar) die van winstmaximering hun beroep maken. Het relatief aandeel van investeringsfondsen 33% van het geheel of 21.780 miljard, verzekeringen 31% of 20.460 miljard en pensioenkassen 36% of 23.760 miljard. Tegenover deze financiële kolossale volumes van professionele reuzen en hun institutioneel oligopolie, zijn de doorsnee spaarders en beleggers Lilliputters.

2. De relatief kleine groep institutionele giganten waren niet geboeid in een dividend zoals bij de traditionele vorm van belegging het geval was, Hun strategie was in eerste instantie gericht op prijsopwaardering van hun beursinvesteringen. Strategisch sterk door hun financiële spierkracht konden zij de doelrichting van het financiële systeem ombuigen: naar “maximering van winst op hun beurstitels” door prijsopjutting van de daar verhandelde financiële activa. Om de managers van de industriële ondernemingen en banken te stimuleren tot vlugge prijsstijging van hun kapitaal op de beurs kregen de topmanagers bovenop een vlot inkomen ook extra financiële winstdeling. Hierdoor werden zijzelf bevoorrechte aandeelbezitters. De fabuleuze bedragen die zij ontvingen als gouden spoorslag deed zelfs de Indiase maharadja's en sjeiks van Arabië blozen.

3. Het overgrote deel van de financiële omkransing werd gedraineerd naar financiële beleggingen waarvan de prijzen gemakkelijker opwaarts konden getild worden met jaarlijks 15 à 20% winst. In onze reële economieën die slechts groeiden met 2 à 3% droogden zodoende de beleggingen op voor productieve activiteiten van industrie en kleine bedrijven. Hun stagnatie contrasteerde tegenover de grote winsten van financiële bedrijven. De opkoop en verkoop van bedrijven werd de meest lucratieve activiteit want bij elke transactie (waarvan een groot deel op artificieel of besmet krediet) klommen de beursaandelen van de betrokken bedrijven driftig opwaarts. In 2006 werd voor een totaal bedrag van 4.200 miljard dollar aan “ondernemingen” opgekocht en terug verkocht. Dit heel winstgevende casino functioneerde als gesmeerd tot op het moment dat de winstmaximeerders een brug te ver sprongen. Na de sprong in het ijle beseften zij plots dat ze in een zondvloed aan liquiditeiten van besmet krediet zwommen. Ze vreesden besmet te worden door elkanders toxische effecten. En ineens viel de kredietverlening tussen banken stil, uit schrik voor wederzijdse besmetting Wegens de plotse kredietopschorting zag de overheid zich verplicht in te springen als

kredietverschaffer en leverancier van kapitaal om de weggesmolten kapitalisatie op te krikken.

Belangrijk om weten is dat de financialisering de economie opsplijtte in twee segmenten: de financiële sector met grote winst uit vermogen vooral voor de top 20 % hoogste inkomstentrekkers. Hiertegenover staan de productieve bedrijven die werken op het moeilijker front gericht op bevordering van arbeidsproductiviteit. De financiële activa toerden rond in de vicieuze cirkel van de financiële segmenten met vlotte en veel hogere winst. Zodoende vloeiden relatief minder investeringen naar de productieve sector. Deze manifesteerde sinds de jaren 2000 een afkoeling van groei, naar een niveau dat beneden het potentieel bleef. Europa's groei lag lager dan deze van de VS. Deze laatste is immers leider van het Atlantische bondgenootschap (NATO) en kan investeringen uit de rest van de wereld en dus ook uit ons continent aantrekken met hegemoniale druk. De aanpak van de Wereldbank en het IMF die gekend staat als *Washington Consensus* alsook de hiërarchie binnen de G7 tonen dit duidelijk. Terwijl het IMF graag financieel gendarm speelde in de ontwikkelingslanden piepte deze instelling geen woord bij de scheefgroei van Wall Street. De groeicapaciteit van de productieve sector in het Westen was pover en bleef zelfs na heropleving van conjunctuur in 2003 beneden potentieel. Dus, de groei van de reële economie en de tewerkstelling waren niet gebaat bij de financialisering. Deze heeft wel bijgedragen tot de relatieve stagnatie van inkomen uit arbeid en tot scheeftrekking van de inkomensverdeling over de maatschappelijke groepen. De palmares van de financialisering is dus gezien vanuit de reële sector eerder remmend dan stimulerend. En de sociale resultaten waren negatief voor de 40% laagste inkomstentrekkers.

Sinds halfweg 2008 spelen de regeringen pompier en spuiten geld, krediet en kapitaal. Dit om de spaarcenten van de massa veilig te stellen en de banken te vrijwaren tegen de valkuil van bankroet. In feite zijn de regeringen politiek en moreel "*gegijzeld*" door de in het nauw gedreven banken, verzekeringen en pensioenfondsen. In een democratisch bestel wordt de overheid ook door de massa van kleinere spaarders onder druk gezet om met honderden miljarden over de brug te komen met subsidies, en participaties leidend tot gehele of gedeeltelijke verstaatsing. Deze hulpacties met miljarden uit belastingopbrengst brengt de overheid terug in de bakkerij van de privé-economie. De plotse activering van de overheid in de economie verwekt in het neoliberale kamp een onverkwikkelijke situatie. Zij kunnen niet zonder de hulp maar hekelen de ingroei van de overheid in het bankbedrijf. Ondertussen werd de hulpactie uitgebreid naar de reële sector zoals automobielenindustrie. Ook

deze verwekt politieke deining. In de VS zoals in Europa kwam het tot een dreun van ideologisch gehakketak. President Obama die gelauwerd werd met charisma en electorale politieke meerderheid had heel wat tijd en energie nodig om zijn crisisbeleid politiek door Kamer en Senaat te loodsen. In ons land is het politieke imbrogljo dagelijks nieuws. En er is al een premier gevallen over het financiële en grondwettelijke geschillendossier in verband met Fortis. In de Eurozone heerst weinig gemeenschappelijke aanpak. De Europese Commissie reageert lomer en de confrontaties tussen de lidstaten worden gevoerd door de Ministerraden van de lidstaten, niet door de Europese Commissie. Dus, een beleid van ieder voor zich. En hierdoor verloor de euro aan luister tegenover de dollar. Doch, de pompieracties en de nieuwe neoliberale hype over meer en efficiënter toezicht met meer transparantie, lijken mij onvoldoende want zij blijven aan de oppervlakte. Zij saneren niets op structureel vlak. Vooral *in de disfunctionele systeemsamenhang zijn insnijdende hervormingen* nodig. Dit wil zeggen saneringen die ons systeem richten naar een ordenende normering die het vanuit het oogpunt van functionering meer coherent en duurzaam maakt. Hervormingen dus die ook op het maatschappelijke en ethische vlak correcter resultaten brengt voor alle lagen van de bevolking.

De opdracht die voor ons ligt is dus driedubbel:

1. De *onderbroken band herstellen* tussen de reële sector van de economie (de op productiviteit gerichte) en het gesaneerde financiële segment. Dat betekent minder kortzichtig en risicovol winstbejag najagen en meer wederzijdse bevruchting tussen de reële sector en de financiële economie.
2. De kolossale schuldenopstapeling in onze volkshuishoudingen afslanken. De schulden van de gezinnen (in de VS 150% van hun jaarinkomen en in de Eurozone 98%) alsook de schulden van de ondernemingen. In de kernlanden betekenen deze, samen met de overheidsschuld, **drie maal het BNP**. Deze afslanking is nodig om de komende opstapeling van staatsschulden af te compenseren. Het voor 2009 aangekondigd budgetdeficit door president Obama zal tot **12% van het BNP** oplopen. De staatschuld zal overal fors stijgen als gevolg van de pompieracties van de gegijzelde regeringen. In de beginfase van de neoliberale mantra riepen hun managers luid en smalend tegen elke vorm van regerings-inmenging. Maar zij moeten nu gered worden met het “*manna*” van de overheid. Dus door het geld dat de belastingbetalers moeten ophoesten.

3. Het onevenwicht van de internationale handelsbalansen verminderen. Dit vergt van landen met groot deficit zoals de VS meer eigen productie en export. Voor de exportlanden (Japan, Duitsland, China) betekent dit een meer inwaartsgerichte ontwikkeling. Onontwikkbaar is het hete hangijzer dat (te) weinig aandacht krijgt: de Amerikaanse internationale schuldenopstapeling: Het kolossale volume van 3.077 miljard dollar. Dit wordt voor 51% gefinancierd door Aziaten: China 834 miljard (19% van het totaal), Japan 16%, Taiwan 12%, Singapore 11%. Bij de Europese financiers vermelden we: Luxemburg 97 miljard, Zwitserland 67 miljard en Duitsland 56 miljard. Vernoemenswaardige financiers van de Amerikaanse deficits zijn drie landen die in de jaren 1990 zelf deficits hadden en nu als crediteur van de VS optreden: Brazilië voor 127 miljard, Rusland 116 miljard en Mexico 35 miljard. De positionering als crediteur heeft uiteraard impact op de geopolitieke stroedel. Maar financieel betekent deze externe schuld van de VS dat de Amerikaanse overheid en de financiële markten de vereiste monetaire geld- en kredietschepping doorvoeren om deze schuldentitels te dekken. Zonder afslanking van deze kolossale deficits dreigt een herhaling van de zondvloed aan Amerikaanse liquiditeit die een nieuwe tango van bubbelisering kunnen activeren.
4. Een nieuwe internationale architectuur van monetaire en financiële ordening opzetten De mondiale instellingen van economische en financiële aard (vooral Wereldbank en IMF) werden opgestart in 1945. Zij zijn te Westers van doctrine en van aanpak. De groeielanden van Azië willen weg van de dollarhegemonie met haar "*privilège exorbitant*". Deze surpluslanden stellen voorop dat de munt van een land met structurele deficits geen correcte rol van wereldmunt kan spelen. De jojo fluctuaties van de dollar hebben van de greenback een onbetrouwbare reservemunt gemaakt. Trouwens, in het Verre Oosten rijpen nu plannen voor een Aziatische Monetaire Unie zoals in de Eurozone. Deze losweking uit de dollarhegemonie is complex. Het zal nog wel jaren duren vooraleer de G20 er mee klaar komt, Maar een herstructurering met meer zeggenschap van de ontwikkelingswereld en van de Aziatische groeielanden lijkt me onafwendbaar. Hierbij komt het oorspronkelijk plan van Keynes, namelijk een "International Clearing Union" in Bretton Woods (1944) terug ter discussie. In de geopolitieke context van toen moest dit plan wijken voor het Amerikaanse tegenvoorstel. En ook nu zal Washington niet zomaar over de brug komen. Maar de machtsposities zijn veranderd.

IV. Onbehagen en kritische geluiden uit de hoofdstroom

Het is opmerkelijk dat de scheefgroei door financialisering weinig aandacht kreeg van academische economen uit de hoofdstroom. En de specialist over de inherente onstabiele van financiële markten, Hymer Minsky, figureerde slechts uitzonderlijk op de aanbevolen literatuur voor studenten. Hij had het namelijk over “*reckless speculation on titles of debt*”. Nu is de vergeten profeet “herontdekt”. Enkele klaarzienden zoals Kenneth Rogoff, Nouriel Roubini, Stephen Roach alsook Joseph Stiglitz stonden op de bres met kritische analyses over een komende crash.

Op het publieke forum kwam Stiglitz naar voor als hoofdeconoom van de Wereldbank die scherpe kritiek rondtoeterde over de surveillance-catechismus van het IMF. In het academische milieu stond hij bekend met de stelling dat vrije markten ***enkel in uitzonderlijke omstandigheden efficiënt en vrij van crisis functioneren***. Immers, in de marktsituatie “is de ***informatie*** waarover de verschillende groepen van economische agenten beschikken ***asymmetrisch gespreid***”. De marktparticipanten, zoals kopers en verkopers alsook hun institutionele tussenlopers, hebben het dus zeer moeilijk, ja zelfs onmogelijk, om de onderscheiden en complexe strategieën in zake motivering en opzet correct in te schatten. Volgens Stiglitz werd de financiële omkransing te overvloedig en vooral in disproportionele verhouding gehefboomd. De hefboomen van innovatie resulteerden in het massale rondstrooien van het risico wegens stijgende spanning tussen eigen kapitaal en uitstaande kredieten en “obligaties. De enorme volumes schuldverplichtingen van bedrijf en gezin ontspoorde in de bocht. Deze werd steeds riskanter door de wazigheid van zogenaamde innovaties op basis van betwistbare mathematische modelbouw. Volgens Stiglitz waren het overgrote deel van deze financiële innovaties een riskant spel, in de hemel geprezen met wiskundige krachtpatserij. Het was een rad voor de ogen om de bankregulering te omzeilen. In het debat opgezet door *The Economist* (13/10/08) benadrukt de Nobel Prijs nog eens de feiten van het systeem. In dit casino kende niemand de echte waarde van de circulerende rommelpapieren. Maar de artificiële hefboomen om ze te vermenigvuldigen draaiden op volle toeren. We citeren zijn besluit: “The system we had didn’t serve the country well. Financial systems are supposed to allocate capital and manage risks. However, risks were not managed, they were created and capital was massively misallocated. *But it did serve those in the financial sector well*”. Nu kijkt hij zeer gereserveerd naar de “*bail out*” van de financiële instellingen. De massieve injecties in het banksysteem en hun opkoop van rommelpapier met regeringsgeld “*verschuiven de schuldenstapel van de aandeelhouders naar de belastingbetalers*”. Structurele ingrepen zijn

nodig voor de sanering van het systeem. Volgens Stiglitz moet de Amerikaanse economie dringend haar enorme (nationale en internationale) schuldenberg afslanken. Schulden socialiseren en verschuiven naar de toekomst verwekt een zondvloed van liquiditeit met voeding voor nieuwe bubbels. Enkele magere jaren met inbinding van de overconsumptie beloven meer evenwicht tussen sparen en investeren.

Axel Leijonhufvud richtte zijn pijlen op het monetaire beleid van de FED. Greenspan zowel als zijn opvolger Bernanke werden hierin geprofileerd als éénogige roergangers, geïnspireerd door een voorbijgestreefde en dus misleidende monetaire theorie. Hun eenzijdige beleidsfocus, toegespitst op inflatiebeteugeling van verbruiksgoederen maar met “*benign neglect*” voor de bubbelisering van beurskapitaal en vastgoedprijzen, was niet enkel schizofreen doch ook bubbelverwekkend. Het wakkerde de schuldenopstapeling aan (door liquiditeitcreatie buiten de bankbalansen) voor speculatie op de ingebouwde prijs- en dus winst stijging van kapitaalgoederen. Ook de toenemende disproportie van de uitstaande verplichtingen tegenover de waarde van het eigen kapitaal der banken leek geen zorg voor Ben Bernanke en Claude Trichet. Leijonhufvud oordeelt scherp: het mangelde de “wakers” over het monetaire systeem aan gezond verstand en zin voor verantwoordelijkheid. In de Europese Centrale Bank stonden de roergangers nog eenzijdiger toegespitst op beteugeling van consumptieprijzen zonder oog voor de kapitaalbubbels. Nochtans, in 2002 had monetair deskundige Otto Steiger al gewaarschuwd dat onheil dreigt in een systeem, waarbij de bankwereld de financiële omkransing almaar disproportioneeler opjut tegenover de waarde van het eigen kapitaal. In deze context, zo stelde Steiger, zijn massale kapitaalinjecties nodig in geval van kredietcrisis. Zodat de eigen financiële balansmiddelen van de Centrale Banken snel tekort schieten. Vooral in ons “overgehefboomde systeem” van financialisering. Hierin beheren de banken een achter nevels verdoken lawine van financiële titels die figureren ***buiten hun balansen***. Hierin is de conventionele theorie van “*Lender of Last Resort (LOLR)*, een fabeltje van hoofdstroom-monetaristen. In dergelijke context, zo stelt Steiger, is niet de Centrale Bank, maar “*sei nur der Staat fähig in die Rolle von LOLR*”. Sinds maanden beleven we van deze stelling de meest spectaculaire bevestiging. En in een recent verzamelwerk met kritische bundels over het ***voorbijgestreefde monetarisme***, worden scenario’s uitgesponnen voor een evenwichtiger beleid (Heinsohn & Steiger, 2002). Dus ook de Centrale Banken hebben gefaald, zowel in zake theorie als in hun beleidsmodel. Trouwens, de zo geprezen politiek van renteverlaging heeft grenzen. Op het ogenblik dat de reële rentevoet het zeropunt of nog lager bereikt, dan verliest dit instrument aan kracht en relevantie.

De financiële crisis is tevens een uitdaging voor de economen en voor hun ideologische en methodologische onderbouwing in zake theorievorming. Niet alleen de ideologie van de marktfundamentalisten faalde doch ook de methodologie van hun topassistenten en “*assetmanagers*” die de heerschappij van de wiskundige modellen doorvoerden in de financiële economie. Deze verwiskundiging ging in stroomversnelling na de doorbraak van de elektronische dataverwerking. Het is wel merkwaardig dat Keynes en Friedman of twee van de meest invloedrijke iconen deze verwiskundiging van het vak aankloegen en verwierpen. Milton Friedman betreurde dat “*economics has become increasingly an arcane branch of mathematics rather than dealing with real economic problems* (Snowdon, 1999). Een jonger boegbeeld van de Chicagoschool van denken, met name Anne Krueger formuleerde het nog scherper: “*graduate programs of economics may be turning out a generation with too many idiot savants skilled in technique but innocent of real economic issues*” (Krueger, 1991). De term “vakidioot” verwacht men eerder bij een militant van 1968 dan bij een topeconome van het IMF en nu professor aan John Hopkins.

Keynes was wiskundige van vorming en schreef zijn doctoraal proefschrift over “Niet-deterministische waarschijnlijkheid”. In Cambridge gold zijn traktaat als tegenhanger van de conventionele of wiskundige probabiliteitsleer die hij afkraakte als te deterministisch en simplistisch voor economische projecties. Met zijn theorie over “*bounded rationality*” of geringe dosis van rationaliteit in de wereld van financiële markten, gekoppeld aan zijn uitzonderlijke intuïtie voor de subjectieve impulsen, speculeerde Keynes een fortuin samen. Als econome is hij een unicum. Hij financierde de bouw van een theater in Cambridge voor zijn echtgenote Lydia Lopokova. In haar eerste leven was zij een befaamde Russische ballerina. En voor zichzelf kocht hij een kasteeltje (Tilton) als buitenverblijf. Naar zeggen van ingewijden hingen daar schilderijen van Matisse en andere postimpressionisten van faam tot in de toiletkamers. Volgens Keynes zitten wiskundige programmaties volgepropt met statistieken van het verleden, Hun ingewikkelde maar weinig steekhoudende modelbouw werkt al vertekenend bij de voorspelling van het heden en meer nog van de toekomst. We hebben te doen met “*a radical uncertainty*” dat niet probabiliseerbaar is. De inschatting van het beursklimaat is in wezen subjectief van aard. De illusie van probabilistisch- statistisch determinisme is dus een muizenval voor misrekening. Volgens onze vermaarde econome en wiskundige van vorming wordt de dynamiek van de financiële bovenbouw gedreven door “*animal spirits*” zoals de drift van winstbejag en risico van durfondernemers en gedragen door massapsychologie bij de beleggers. Deze impulsen kunnen

onverwacht en spectaculair omslaan. *Ook het onvoorspelbare kan gebeuren.* Ik raad alle “*assetmanagers*” om **hoofdstuk 12** van “*The General Theory*” te lezen. Meer bepaald de invloed van psychologie en “**gok**” hij noemt het “**gambling-instinct**”. Zoals bij voorspelling van de winnende “*schone*” bij een schoonheidswedstrijd. Dit op basis van de door de media verspreide foto’s der 100 mededingende amazones. Zoals bij de keuze van de winnende schoonheidskoningin wordt de voorspelling van prijsontwikkeling op de beurs ook sterk beïnvloed door wat anderen denken: modetrends, mimetisme, massapsychologie of kuddegeest.

De Keynesiaanse stelling over “*radical uncertainty*” en de onmacht van wiskundige projecties om het financiële systeem te vrijwaren van risico en vooral van weerbots, werd nog eens op flamboyante wijze uitgebazuind door Nassim Taleb in zijn bestseller **The Black Swan: the Impact of the Highly Improbable** (2007). Hierin stelt deze expert in financiële algebra dat de mathematische modellen, ook deze van Nobelprijswinnaars, onbetrouwbaar zijn. Vele *assetmanagers* werden lid van de club der prestigieuze naïevelingen en steunden erop tot aan de ramp. Ondertussen is de vedettecultus voor de alchemisten en hun “*innovaties*” omgeslagen in wantrouwen. Niet enkel wegens de ontoereikendheid van de wiskundige fetisj maar ook wegens frauduleuze praktijk bij kampioenen in roekeloosheid en winstbejag. In tijden van rampspoed komt ook de vuile was naar buiten. Hierin is de ophefmakende onthulling van David Einhorn’s boek **Fooling Some of the People All of the Time** (2008) een pareltje. Zonder schroom ontsluit deze CEO van hedgefund *Greenlight Capital* de minder fraaie praktijken gericht op “*winstbejag ten allen prijze*”. Politiek Washington, de lobbies, de firma’s van consultancy, de officiële toezichthouders en nog anderen komen aan de beurt in zijn scenario van knipoogpolitiek. Schandaaltjes verkopen nu vlotter dan beurstitels. En ook nog andere fondsenmanagers en de vroeger onfeilbaar geachte projectiespecialisten openen de “*zwarte doos*” na de crash.

Vanuit het politieke milieu klonk naar mijn weten nog maar één klare en onverschrokken stem. En deze komt van een politieke roerganger op rust. In het weekblad *Die Zeit* (15/1/2009) synthetiseerde Helmut Schmidt het euvel van onze systeemcrisis. We citeren deze befaamde Kanselier die samen met Giscard d’Estaing de samenwerking naar de creatie van euro en EMU initieerde: “*Wir haben es zu tun mit einer Kombination von höher Intelligenz, samt mathematischer Begabung, extremer Selbstsucht und Selbstbereicherung bei Abwesenheit von ausreichender Urteilskraft und Verantwortungsbewusstsein*”. Dat is bliksem met donder over de “*geldwolven*” en hun mangel aan ethiek.

Tegenover deze "*Krankheit*" van ons financiële bestel stond, ik citeer: "een politieke klasse die op nonchalante wijze liet betijen zodat het systeem kon uitgroeien tot een monster".

Ik kan niet aan de verleiding weerstaan om over deze door mij bewonderde politicus een persoonlijke anecdote te vertellen. Op 2 februari 1983 verleende onze K.U.Leuven een eredoctoraat aan de verdienstelijke Kanselier. Door rector De Somer werd ik verzocht de "*Laudatio*" uit te spreken. Na de plechtigheid kreeg ik de eer naast de gevierde gast aan de dis te zitten bij het banket in Faculty Club. Daar merkte ik dat de grote man enkele keren een snuifdoos opende en stiekem wat poeder in de neus "snoof". Glimlachend vertelde hij me dat zijn huisdokter rookverbod had voorgeschreven, met als *ersatz*: een vleugje nicotine "snuiven". En met een onvergetelijke knipoog schonk hij me prompt zijn mooie snuifdoos als "souvenir".

Tot heden zijn de herstelplannen hoofdzakelijk gericht op "*bail out*" van de getroffen banken met verschillende vormen van geldspuit en opkoop van besmet papier door de *pompiers*: Ook de aanpak voor meer trefzekere regelgeving en transparantie is nu de nieuwe mantra. Niemand zal de noodzaak van de tot voor kort verguisde regelgeving betwisten. Maar de structurele sanering door "architecten" van het slecht functionerende systeem moet nog beginnen. Veel zal afhangen van de beheerselite in de VS. De Amerikaanse schuldenopstapeling voor buitensporige consumptie en de aanspraak op dollarhegemonie om de bres te dichten met een zondvloed van nieuwe schulden, worden in Europa als problematisch en inflatieverwekkend ervaren. Er zullen architecten met een frisse en open kijk nodig zijn met betere alternatieven. Hierover sprak Franck Biancheri, president van *Newropeans*, zich als volgt uit: "*I am very afraid that Barak Obama and his team still belong to the old political class. When looking at his team of economic advisers and officials, you can only notice that they all come from yesterday*". (BLOG Newropeans 27.2.09).

Volgens mijn inzicht is het systeem van rommelgeld en krediet ten einde. En deze ramp bespoedigt de overgang naar een nieuw tijdperk, opgedrongen van buiten. De industriële opmars van de groeilanden en hun exportstrategie resulteren in overproductie van nijverheidsgoederen. Een herstelbeleid gericht op stimulering van consumptie kan dus enkel op zeer korte termijn soelaas brengen tegen de zeer hoge prijs van schuldenopstapeling bij de overheid. Dit structuurprobleem geldt evenzeer voor de Eurozone als voor de VS. In het wenkend perspectief van de toekomst tikt de tijdsbom van de ecologie duidelijker en indringender. Krachtiger impulsen naar "duurzame ontwikkeling" zijn nodig om ons te

vrijwaren van rampen. Deze planetaire opgave vergt ter voorbereiding mondiale diplomatie. De meest correcte oplossing voor de financiële crisis is een nieuw groeibeleid gericht op soberder, grondstoffen en energie besparing met een sociaal rechtvaardiger stramen van produceren en verbruiken. Onze Westerse leefwijze, met één of twee auto's per gezin, enzovoort, kon tijdelijk functioneren voor 500 miljoen bevooroordeelde, grotendeels Westerse verbruikers. Maar het kan onmogelijk gespreid worden naar zeven miljard mensen op aarde. Dan komt het tot oorlogen over de beperkte grondstoffen en energiebronnen. En dan barst de planeet van vervuiling en opwarming. Het artificieel opjatten van het verbruik in het Westen is al fataal gebleken voor het financiële systeem. Zonder krachtadige ommezwaai van het beleid naar een beloftevoller ontwikkelingsmodel stevenen we recht af op een ecologische catastrofe.

Om nieuwe voren te trekken hebben we nieuwe ideeën nodig en ook nieuwe roergangers ter vervanging van de falers. Hoeveel toeristen zijn bereid nog het vliegtuig te nemen met dezelfde “*crew*” wier stuurmodel naar een crash plofte? Een crash die nu al honderden miljoenen mensen over heel de aardbol treft.

V. Kritische tegenstromen uit andere culturen.

Sinds de jaren 1970 beleven de islamlanden een culturele en religieuze heropleving. En recentelijk werden colloquia gehouden in de intellectuele centra Cairo, Rabat, Beiroet, Lahore en Kuala Lumpur over de problematiek van globalisering en financialisering. Voor meer detail verwijs ik naar mijn essay “**L’émergente Asie face à un Occident enfiévré de bulles spéculatives**”, Université de Nancy, 2009.

De filosofen en rechtsgeleerden van de Islam situeren het debat in een ethische en moraaltheologische context. Hun aanklacht dat de normen en middelen van de internationale instellingen (Wereldbank, IMF en WTO) ideologisch en materieel schatplichtig zijn aan de spelregels van de *Washington Consensus*, wordt door ongeveer alle tenoren uitgedalmd. De blauwdrukken en de acties van deze instellingen spelen in feite in op de noden, behoeften en belangen van de Westerse centrumlanden. De rest van de wereld staat onder hegemoniale dwang om zich hieraan structureel en functioneel “aan te passen”. Volgens de rechtgeaarde Moslim kan deze dominantie niet langer.

1. Bij de eigen agendazetting in zake ontwikkeling voor de Islamlanden is Ysuf al-Qaradawi een van de meest invloedrijke schriftgeleerden met zijn standaardwerk ***The Role of Values and Ethics in Islamic Economy***

(jongste editie, Cairo 2006). Volgens deze trendsetter wordt de canon van Westerse menswetenschappen zoals economie en sociologie (te) sterk gemarkeerd door de cultuur en de maatschappij waarin zij wortelen. Het Westen huldigt een materialistisch project en economiseert (financialiseert) de wereld. Het is een systeem dat steunt op louter materiële middelen, maar van schrale menselijke doelen. De Islam huldigt het beginsel van *istiqlaf*. Dit is de opdracht die de mens krijgt om in Allah's naam de wereld bewoonbaar te maken. De ontwikkeling is *een beschavingsopdracht* gericht op drie doelen: menselijke behoeftenbevredestiging, ethische bevruchting, ecologisch en maatschappelijk evenwicht. In de Westerse wereld werd het centraal stellen van het materiële project (maximaliseren van winst, vermogensgroei en consumptieroes) een overwegend bestanddeel van het systeem. Het Westen noemt zich democratisch maar leeft in feite onder een *nieuw éénpartijregime*, namelijk de heerschappij van de materialistische normen gericht op welvaartsmaximalisering. De financiële globalisering is een ideologie waarbij het Westen, vooral de Amerikaanse consumenten een disproportioneel deel van de wereldmiddelen voor zich nemen en met militaire macht veilig stellen. Maar, dat consumptiepatroon is ecologisch gezien onrealiseerbaar voor miljarden mensen. Volgens al-Qaradawi is de massa van de islamlanden geïnspireerd vanuit een normenstramien dat soberder is ingesteld. De *“muktabi-moslim” of de gelovige die leeft volgens de orthodoxie* zal minder moeite hebben bij de komende dwang tot versobering. Deze is onafwendbaar en zal in het Westen dieper in het vel snijden.

In het kielzog van de crisis hebben de kastijders van het Westen terug meer wind in de zeilen. En de radicale slagzin *Gharb zadegi* (of *het Westen is vergif*)_beleeft weer een culturele heropleving. In het maatschappelijke bewustzijn van de 1.300 miljoen moslims komen de eigengereide waarden en normen terug over als deugddoende inspiratie. De *mutagharibin* of de enthousiastelingen voor verwestering, worden als naïeve collaborateurs afgedaan door de “rechtgeaarde” schriftgeleerden. Ook in de globale samenleving, de media (zie bv *al Jazeera*) wordt de crisis gezien als Westerse falng. Deze opinie versterkt de golf van culturele “*verinheemsing*”.

2. De herbevestiging van *Wu Shuqing* in China.

De financiële *tsunami* kwam ook hard aan bij de Grote Draak die tijdens de Aziatische crisis verschoond gebleven was van schokken. Nu beleeft de Chinese economie ook een systeemcrisis niet financieel, maar

aangaande de wenselijkheid, de opportuniteit en duurzaamheid van hun op export gericht groeipatroon.

Gans Azië is sinds de crisis van 1997 in toenemende mate aan het **aziatiseren**. China koos al op het einde van de jaren 1980 onder impuls van Deng Xiaoping, voor een eigen koers, gekend onder de naam van **Wu Shuqing of eigengereid, dus niet Westers**. China huldigt een autoritair staatskapitalisme met ruime vrijlating van de exportindustrie. Het ontpopte zich tot fabriekshal van de wereld voor goedkopere industriële massaproductie. In 2007 bedroeg het surplus in de handelsbalans ongeveer 400 miljard euro tegenover de VS en Europa samen. Maar een groot politiek spanningsveld is de geografische concentratie op de kuststrook: met drie kernen. Guangdong, Sjanghai en Peking.

Eigengereid is in dit geval: geïnspireerd door de Japanse strategie van “Vliegende ganzen” maar op Chinese wijze gestuurd. De Aziatische **inhaalstrategie** wordt geleid door de “ontwikkelingsstaat” die alle krachten bundelt om snel te klimmen op de technologische ladder. In China verloopt dit op het stramien van een mondiale driehoeksverhouding: met invoer van technologiegoederen uit de Ver-Oosterse nabuurlanden, met eigen industriële verwerking hiervan en gevolgd door 60% uitvoer van deze nijverheidsgoederen. Dit stramien was ook hefboom voor tewerkstelling. Door de stroom van massale landelijke exodus ontstond verpaupering van de stedelijke ongeschoolden. De forse groei van de middenklasse (nu 170 miljoen) met snel stijgend inkomen, stabiliseert het systeem. Deze bevoordeelde groep vormt de rugsteun van het autoritaire regime.

De crisis van het Westen met vermindering van de vraag naar invoer uit China, zet de exportstrategie overhoop. De industrie zit nu met overproductie en is verplicht tot bedrijfssluiting en toename van werkloosheid. De Chinezen (ook de eerste financiers van Amerikaans deficit) voelen zich gedupeerd en gekwetst. In de Aziatische cultuur voltrekt zich deze wijd verbreide ontgoocheling achter een masker van officiële minzaamheid.

Nochtans de Grote Draak beschikt nog over belangrijke eigen troeven, namelijk de 1.800 miljard dollarreserve aan VS-staatsobligaties en de enorme hoeveelheid aan eigen spaarvolume van de massa. De buitenlandse aanbreng van investering en kapitaal komt hoofdzakelijk van de Chinese diaspora, of de 55 miljoen Chinezen waarvan velen in de nabijheid leven: Hongkong, Taiwan en de landen van de Aseanzone. Het Westen betekent slechts 19% van de externe kapitaal aanbreng. De belegging van hun spaarvolume in het buitensporige casino van Wall Street wordt nu een politiek dispuut bij de machtselite van partij en van economisch management. De sociopolitieke druk voor een **meer inwaartsgerichte strategie, in de richting van meer geografisch en**

sociaal evenwicht intensifieert het debat tussendrie groepen: nieuw links, de neoliberalen en de neoconfucianistische ideeënstroming. Met de Westerse faling worden de Chinese neoliberalen meer gecontroleerd. Nieuw links dat wantrouwig is tegenover het Westen, krijgt de wind in de zeilen. De machtselite van het regime stuurt bij met 600 miljard dollar conjunctuurlift, alsook met formules van gemeenschapsvorming ter stabilisering van de opflakkerende sociale conflicten. Nieuw is ook dat de regering en de partijtop actief meewerken aan de ontluikende bloesems afkomstig uit verschillende *neoconfucianistische* ideeënstromingen. Het “**Rode Mandarinaat**” van partijbonzen gebruikt hierbij de oeroude spreuken en metaforen van keizerlijk China. Dus ook hier ontluikt “*verinheemsing*” als eigen culturele dam tegenover van buitenuit komende besmetting.

Om de Aziatische heropleving te voelen alsook de geopolitieke “polsslak”, raad ik, als ogenopener, de lectuur aan van twee markante boeken:

- Kishori Mahbubani: *The New Asian Hemisphere: the Irresistible Shift of Global Power to the East*, Singapore 2008;
- Amartya Sen, *The Argumentative Indian*, New Delhi, 2005.

De Singaporees Mahbubani was jarenlang ambassadeur bij de Verenigde Naties in New York en volgde de Westerse ontwikkeling van dichtbij. Nu is hij professor aan de Universiteit Singapore. Deze werd door de jarenlange Eerste Minister, Lee Kuan Yew opgestart. Laatstgenoemde ontpopte zich in de jaren 1990 tot vooraanstaande spreekbuis van de “Asian Values-Movement”. Mahbubani is een enthousiaste discipel en slaat in zijn boek spijkers met koppen. Amartya Sen, de Indiase Nobelprijswinnaar economie, is minder flamboyant maar graaft dieper. Zijn stelling: de tijd is gekomen dat het Westen veel kan leren van de Indiase culturele en intellectuele traditie. Het feit dat India zeer goed scoort als ontwerper van “*software*” en de auteur ook modellen aanreikt over socio-economische ontwikkeling “*development not as material project but as enlargement of the freedom margin*”, preciseert zijn boodschap. Deze zindert als leidraad door heel zijn werk: “westerse mens leer ook eens naar andere culturen kijken vanuit **hun oogpunt**”. Zijn mantra is in harmonie met deze van socioloog Jackie Assayaag: “*Westerners, remap your knowledge*”. Dit wil zeggen: *andere culturen brengen ook wel wat waardevols aan. En zij verruimen het kennisperspectief van de wereld.* Zij veroveren ook onze markten en ondernemingen. In 2006 kocht de Indiase holding Mittal Steel het meerderheidskapitaal van de Luxemburgse staalreus Arcelor. Een beduidend deel van de Waalse staalbedrijven zijn hiervan financieel afhankekelijk. De dynamiek in de nieuwe richting Oost-West wordt hierdoor nog zichtbaarder.

3. Ook Brazilië deed enthousiast mee met de golf van globalisering en financialisering. Maar, wegens de grote internationale schuldenstapel opgedaan in het decennium 1990, verzonk deze kolos in financiële crisis op eind januari 1999. Dit land mag dan bij velen frivole beelden oproepen van carnaval en samba, het is ook één van de boeiendste groeilanden ter wereld. In de thematisering over economische ontwikkeling speelt de Braziliaanse intelligentsia vanouds een vooraanstaande rol, met originele opvattingen over *desenvolvimentismo*. In deze aanpak wordt de invloed van de “politieke wil” onderlijnd. Met hun eigengereide koers kwamen de beleidvoerders herhaaldelijk in botsing met het IMF. Halfweg van de jaren 1980 schakelde het land over van het autoritaire bewind door een militaire *junta* naar democratie. In 1994 werd senator Fernando Henrique Cardoso, een internationaal befaamde ontwikkelingsdeskundige, aangesteld als Minister van Financiën nadat op korte tijd acht voorgangers mislukt waren. Hij lanceerde een gedurfd ontwikkelingsplan dat de fraaie naam kreeg van “*realistische utopie*”. Kort nadien werd Cardoso verkozen tot president van de republiek.

Het beleid van FHC verwekte een intens economisch debat tussen twee scholen van denken: de links-liberalen met Edmar Bacha, Jose Camargo en Andre Lara Resende van de Katholieke Universiteit Rio de Janeiro als boegbeelden tegenover de heterodoxen met Luiz Bresser Pereira en Francisco Lopes van de Universiteit Campinas als inspiratoren. Laatstgenoemden leunden sterk aan bij de socialistische partij. Deze *frente amplia* of originele synthese van beide strekkingen overwon de financiële crisis, met ingrepen die sterk afweken van de IMF-doctrine. Gerugsteund door een rist van hervormingen schakelde de in 2003 aantredende nieuwe president, namelijk Luiz Lula da Silva, de kolos Brazilië om : van schuldenaar tot export-surplusland en betekenisvolle medefinancier van de Amerikaanse internationale deficits. In België verwierf deze dynamische groeier het meerderheidskapitaal in onze grootste brouwerij. De eeuwenoude trots, met name Stella Artois werd InBev en functioneert nu onder leiding van Braziliaanse topmanagement. Er zijn moeizame transacties aan gang voor een fusie van deze reus met de Amerikaanse Anheuser-Bush. Ook het financieel kapitaal van deze brouwerijen lijkt zeer “liquide” te zijn.

In het jongste decennium beleeft Brazilië ook een golf van culturele creativiteit in de domeinen van muziek, film, tv-series en literatuur. In de hoofdstad Brasilia, op het luisterrijke plein tegenover de presidentiële woonst, het “*Paleis van de Dageraad*”, staan twee ranke figuren in standbeeld: een vrouw en een man. Zij turen met vastberaden blik in de toekomst. Het lijkt wel alsof ze ons aanspreken: *wij beleven hier een dageraad*.

4. De financiële “kater” in vroeger Communistisch Europa. In deze regio sloeg de financiële tsunami toe als een mokerslag. Na het moeilijke decennium 1990 met schoktherapie schakelden deze vroegere planeconomiën over naar een ander patroon.
 - a. Tien staten werden lid van de Europese Unie.
 - b. En, na 2000 ging de invasie van Zwitserse en Europese banken van start. De grote Belgische banken waren zeer actief in opkoop en fusie.

In deze politiek vrijgemaakte gebieden was tot dan weinig of geen “privé kapitaal” ingeschakeld, want het was een regio van staatskapitalisme. De privatisering en de financiële verdieping konden na het EU-lidmaatschap wel snel verwezenlijkt, maar dan wel met buitenlands kapitaal. Een rist van Europese banken kocht een groot deel van de lokale banken op. En via de kapitaalinjecties en investeringen door deze Europese “peetvaderbanken” stroomden kapitalen binnen om niet alleen banken maar ook industriële ondernemingen op te slorpen. In de Baltische Staten liep de overname van banken door de nieuwe Europese peetvaders op tot 95%, in Tsjechië tot 90%, in Hongarije 61%, in Roemenië 55% en in Polen 51%. Alleen Slovenië bleef relatief minder “gekoloniseerd”. De Europese banken hadden zich ver gewaagd vooral dat een beduidend deel van de ingezette financiële middelen afkomstig waren van aangegane schulden.

De economische groeivoet van de regio scoorde zeer behoorlijk en overtrof deze van de EU. In de internationale instellingen zoals IMF, in de Europese Ontwikkelingsbank, in de Europese Commissie werd de term “succes” alom verkondigd. Toen de Europese peetvaders zelf en plots getroffen werden door de kredietcrisis droogden de liquiditeiten op. En even plots werd de vlotte financialisering op basis van buitenlandse financiële middelen, een kater voor deze gebieden. De waarde van hun financiële titels kelderde. Zodat ook de peetvaderbanken wegens deze tuimel van hun Europese domino’s zelf er een schok bovenop kregen. Het werd een sukkelweg, land per land, met onvoldoende steun van de EU.

VI. De heterodoxe denkstromingen over financialisering

Sinds het begin van de jaren 2000 ontpopte, buiten het neoliberale imperium van denken, een zeer inzichtelijke maar kritische thematisering over de macro-economische, socioculturele en geopolitieke aspecten van de financialisering. De theoretische wortels hebben voeling met de Post-Keynesiaanse school van denken, en met het ideeëngoed van menswetenschappers van postmoderne strekking. Hun economische theses worden

gekleurd door de socioculturele normen, doelstellingen en modetrends in onze tijd. Zij thematiseren vanuit een ruime maar concrete context. Hun gedachtespinsels staan dus tegenover de hoofdstroom die overwegend “postuleert” vanuit neoliberale ideologie. Deze tegenstroom kwam tot bloesem in enkele Europese Faculteiten van Economie en Sociopolitieke wetenschap. De voornaamste gangmakers zijn ingeschakeld in drie Europese kernen: de Franse “*Ecole de la Régulation*”, de Britse “**Cultural Economy**” en de Duitse “*Politische Wirtschaft*”.

Hun publicaties verschaffen inzichten en openen horizons die door de hoofdstroom alsook in de media worden doodgezwegen. Zelfs na de ontluistering van het paradigma over de optimale functionering van ongereguleerde en dus vrije markten, blijven de neoliberale economen rondcirkelen, zoals goudvisjes in hun besloten bokaal. Deze ideologische en intellectuele incest is een aanfluiting van openheid en concurrentiegeest die zij zo graag aan anderen prediken. De genoemde kritische scholen van denken en hun aanverwante denktanks brengen een heilzame herbronning op theoretisch vlak, met wenkende perspectieven voor systeemhervorming. In de recente verzamelwerken uitgegeven door Julie Froud *Financialisation at Work* (2008) en Martin Konings *American Empire and the Political Economy of Global Finance* (2008) alsook Michel Aglietta *Désordres dans le Capitalisme Mondial* (2007) kan de geboeide lezer naar harte lust en met veel vrucht grasduinen. In mijn bibliografie figureren de meest recente studieresultaten.

In al hun deelverhalen wordt als canon vooropgesteld dat “de financialisering het regime van accumulatie of het groeipatroon heeft omgebogen” naar “minder productief en minder sociaal”. Deze stelling wordt al aangekondigd in de titels van hun studies: “*croissance gouvernée par la finance*” en “*finance-led*”, ja zelfs “*finance-dominated-growth*”. De verschuiving naar de machtspositie van kapitaal voltrok zich in het kielzog van de neoliberale renaissance en de afkalving van de marxistische ideologie in het decennium 1980. Op internationaal vlak was de afbraak van regulering al vrijgemaakt met het vaarwel aan Bretton Woods van 1973. Dit betekende de loskoppeling van de dollar naar “volledig vrij” van goudbinding. Daarmee stond de weg ook open naar volledig vrije kapitaalbewegingen, naar groot en langdurend onevenwicht tussen invoer en uitvoer in de handelsbalansen en naar de vlotte creatie van “*fiat geld en krediet*”. De term *fiat* wil zeggen dat geld en krediet voortaan volgens de wisbeschikking van Centrale Banken en financiële markten, dus vrij en zelfs willekeurig vermenigvuldigd kunnen worden. Sindsdien werd de dollar de referentiemunt voor bijna alle landen. De VS voelde zich ook niet meer gebonden door regelgeving betreffende het evenwicht in handelsbalansen. Het gebrek aan monetaire discipline bij de hegemoniale leider had als gevolg dat de Amerikaanse geld- en

kredietcreatie heeft geleid tot de gekende zondvloed aan liquiditeit en de buitensporige financiële omkransing. De productiefactor arbeid en de syndicale vertegenwoordiging kwamen verzwakt naar voor. Want, toen Centraal Europa, en de Sovjet-Unie vaarwel zegden aan het communisme, en China meespeelde in de wereldmarkt, werden anderhalf miljard mensen ingeschakeld in het mondiale productieproces. Er groeide industriële overproductie met een exportsurplus aan relatief prijzeloze massa-producten uit de lageloonlanden. In deze context werd het systeem van uitbundige financiële omkransing gelanceerd. Hier volgt een synthese van de heterodoxe stellingname.

1. Maximalisering van aandeelhouderwinst

In het managementmodel van de periode 1945-1975 heerste aandacht voor een reeks van doelstellingen: productiegericht met overleg tussen kapitaal en arbeid voor de sociale verdeling van de meerwaarde, alsook tewerkstellingsvriendelijk. Daarna werd het bedrijfsbeheer toegespitst op maximalisering van winst gekanaliseerd naar optimale meerwaarde voor aandeelhouders (**shareholders value**). De topmanagers werden hiertoe aangewakkerd met vorstelijke vergoedingen voor hen die hierin koploper waren. Wie hierin minder presteerde vloog eruit. Het bonus systeem waarbij de top ondermeer ook vergoed werd met “een flink pakket aandelen” transformeerde de manager tot aandeelhouder. Deze transformatie werkte stimulerend bij de verenging van doelstelling: zoveel mogelijk winst maken, de beurstitel opwaarts stuw en van deze prijsklim ook zelf nog deelachtig worden in de winst.

2. De stuwkracht van de institutionele beleggers

In gelijke tred met de financiële omkransing kwam ook de concentratie van het beleggingkapitaal op gang. Hierbij staan drie actoren centraal: pensioenfondsen, investeringsfondsen en verzekeringen. Zij cumuleren enorme volumes beleggingkapitaal en domineren de markt. Met de opmars van deze geconcentreerde fondsen verschoof de strategie: van het opstrijken van een dividend naar “winst uit de klim van de aandelen op de beurs”. Het waren voornamelijk de professionelen van deze geconcentreerde fondsen die de managers van bedrijven onder druk zette voor optimale en snelle klim van hun beurstitels. Wegens de enorme volumes kapitaal (in totaal 66.000 miljard dollar) die deze professionelen in “assetmanagement” in 2007 beheren, beschikken zij over een ingrijpende “oriënteringsmacht” betreffende de “**corporate governance**” van de **financiële instellingen en van alle andere op de beurs genoteerde bedrijven**. Onder impuls van deze geprofessionaliseerde en op wiskundige modellen gestuurde Aandeelhouderstrategie bloesemde “**assetmanagement**” tot een gehefboomd mechanisme van op zichzelf

groei. De institutionele fondsen en hun projectiemangers verwierven steeds meer oriënteringsmacht over het globale bedrijfsgebeuren.

3. Het spel van fusie en overname

Een probaat middel voor stimulering van de klim van het beursaandeel bestond erin bedrijven of onderdelen ervan te fusioneren of op te kopen. Meestal op krediet: door uitbreiding van bedrijfsobligaties en met gerecycleerde schuldentitels.

4. Transformatie van de bankwereld

Gelijktijdig schakelde de bedrijfswereld over naar een ander patroon van kapitaalvorming: directe kapitaaluitgifte in de financiële markten in plaats van de vroegere “zelffinanciering”. De bankwereld splitste in twee segmenten: de zakenbanken die de toppers werden in de financiële “innovaties”. En de rest die de rol van “intermediëring tussen spaarders en investeerders” verminderde ten bate van assetmanagement en detailverkoop van allerlei financieel papier, ook besmettelijke titels. De vroegere spaarkassen fuseerden met banken en verzekeringen. De brancheervaging schiep steeds grotere complexen, met nog meer concentratie van kapitaal.

Terwijl de hoofdstroom de financiële sector los beschouwt van de productieve sector (de reële economie) legt de heterodoxe de nadruk op de interactieve binding tussen de twee. Meer bepaald leggen ze de nadruk op de volgende factoren.

1. Slappe groei van de reële economie

Terwijl een “*benchmark*” van 15 à 20% winst in de financiële sector als minimale norm gold, bleef de groei van de reële economie in de kernlanden (VS en Eurozone) pover, d.w.z. variërend tussen 1 à 3%. De financiële middelen werden systematisch gedraineerd naar de meest lucratieve sector. Volgens Laurent Cordonnier stuwde “*la gouvernance financière vers un régime avec faible croissance de l’économie réelle*”.

2. De stagnerende arbeidsvergoeding

In de kernlanden van het Westen is het relatieve aandeel van inkomen uit arbeid relatief gedaald in vergelijking met de evolutie van het Nationale Inkomen. Wegens de vlotte vergoeding van de topelementen in de financiële sector ontstond een dualisme in de maatschappelijke inkomstenverdeling. Het inkomen uit kapitaal is veel sneller gestegen vooral voor de topgroep.

3. De Schuldenopstapeling

De financiële omkransing verschafte de middelen voor de financiering van de toenemende schulden bij de ondernemingen zowel als bij de gezinshuishoudingen. De rommelhypotheken zijn ondertussen de meest beroemde maar niet enige schuldenschakel. In de VS en de Eurozone bedragen de schulden van bedrijven en gezinnen samen genomen, het kolossale bedrag van drie maal het BNP. De privé- economie van het Westen staat dus meer in de schuld dan de overheid. Deze wanverhouding waarbij onze volkshuishoudingen opgekrikt worden door enorme schulden wordt veeleer verdoezeld dan geanalyseerd in de hoofdstroom. Deze “overdrive” in consumptie gefinancierd met schuld, is niet alleen financiële scheefgroei maar ook ecologische waanzin. In het globale dossier van de G20 zal deze wanverhouding gemakkelijk tot conflict leiden. Relatief gezien zal het Westen moeten inbinden tenzij we de vijf miljard anderen uitsluiten om een redelijke welvaart te genieten.

Basisstelling: Economie is een menswetenschap

Volgens de heterodoxe analisten is het paradigma van de “*homo economicus*” die bewogen wordt door rationele verwachtingen en motivaties, en op bewuste wijze afstuurt op nutsmaximering heilzaam voor hemzelf en goed voor de maatschappij, een onwerkelijke en dus misleidende metafoor. Hun canon is realistischer: **de economische agenten en met hen het hele economische gebeuren liggen ingebed in de sociopolitieke en culturele context.** Hun school van denken omvat twee stromingen: de sociopolitieke met als publicatiecentrum de *Hans Böckler Stiftung* en de culturele genesteld in het Engelse centrum CRESC.

Tegenover de ziellose, meestal algebraïsche abstracties die de handboeken vullen van de hoofdstroom stellen zij de sociopolitieke machtsverhoudingen en de inworteling van de economische gedragspatronen in onze materiële cultuur. In het Westen klapwiekt nu alom de postmoderne stroming als lokmiddel. Maar de geoculturele diversiteit van onze wereld illustreert de veelheid van verschillende motivaties en streefdoelen die nu meer dan vroeger hun impact laten gelden op onze toekomst. Een auteur zoals Engelbert Stockhammer toont zich zeer bedreven in de analyse van het verschil tussen het gangmakende Anglo-Amerikaanse patroon van financialisering tegenover de Europese varianten. De thematisering van Johanna Montgomerie hamert op de nieuwe culturele, op consumptie gerichte gedragspatronen: bv bij de dynamiek van de schuldenopstapeling van gezinnen en bedrijven. Het begrip “financiële schuld” is nu vrij van elk schuldgevoel waarmee het in vroegere generaties gepaard ging. Ook in de conjunctuuranalyse is vlotte consumptie, ook deze boven de eigen middelen, een positieve

barometer. Terwijl de hoofdstroom aanstuurt op “**monologisch** spreken en denken” met slechts één genre van handelen, benadrukken de heterodoxen de veelheid van verschil in opvattingen en gedragspatronen op wereldvlak: Zij verkiezen de betrokkenheid met de concrete context boven de “*armchair*” economist die orakelt vanuit één en hetzelfde beginsel ongeacht de verscheidenheid bij de socioculturele inbedding van de economische activiteit.

In deze postmoderne ideeënkrans bewerkt de “**deconstructie**” van het grote verhaal over de zelfregulering van markten en de onfeilbaarheid van wiskundig gestuurde “innovatie”, een versoberend en bewustmakend effect. In hun opvatting is een systeem zelden of nooit samengesteld uit homogene onderdelen. Het is een stramen van elkaar versterkende, dan weer verzwakkende en soms botsende bundel van heterogene krachten. De verandering van tijdsgeest of de interne aangevoelde verandering alsook de nieuwe uitdagingen komende van buiten, maken elk systeem afhankelijk van tijd en context. Het neoliberale discours was product van de wereldwijde afkalving van het communisme. En van geopolitieke context, namelijk de unilaterale positionering van de VS. Het Westen dacht zich terug het enige centrum van de wereld. Er werd uitsluitend gehandeld vanuit Westerse thema’s en eigenbelang, met onderschatting van dynamiek en onstuimigheid bij de opkomende groeilanden. De ideologische retoriek verdoezelde de echte, werkelijke problematiek. De broosheid van de Amerikaanse systeemverband, getypeerd als een bundel van overconsumptie, gekoppeld aan artificiële liquiditeitscreatie en toenemende financiering door de buitenwereld, werd door de heterodoxen ontsluitend als een onhoudbare situatie en dus een haard van crisis. De misleidende beeldvorming tussen “*talk and walk*” vervat in de neoliberale metaforen, rondgebazuind door de hoofdstroom, wordt er in pittige trant gerelativeerd. Deze vinnige systeemkritiek illustreert een vruchtbare wisselwerking tussen tekst en context. Hun tegenstroom is een economisch denken vanuit de werkelijkheid, met de voeten op de grond.

VII De geopolitieke dimensie

Wegens de mondiale spreiding van de financiële besmetting heeft de crisis ook een beduidende weerslag op het geopolitieke krachtenveld. In zijn boek *The Post-American World (2008)* thematiseert de hoofdredacteur van *Newsweek-International*, namelijk Fareed Zakaria (duidelijk van Aziatische geboorte) dat de Amerikaanse voorgedij voorbij is. Gans het Westen verloor geloofwaardigheid en prestige. Azië stijgt relatief in gewicht en komt forser op het mondiale forum. Over de beheerselite van de VS neemt hij geen blad voor de mond. Zij denkt zich

“the best and the brightest”. Maar de mislukte oorlogen tegen Irak en Afghanistan zijn falen van de elite om tot een correct wereldbeeld en waardeschatting te komen van andere beschavingen. Wegens hun handicap in internationale perceptie worden de enorme materiële middelen verkeerd ingezet. “*Americans...can swim in only one sea. They have never developed the ability to move into other people’s world*”. Maar volgens hem komt Europa er wegens interne onenigheid en vergrijzing van de bevolking het meest bekaaid uit. Dit typerend restje van Amerikaanse eigendunk wordt echter afgekraakt door Andrew Bacevich.

Deze conservatieve katholiek en voormalige hogere officier van het Amerikaanse leger (20 jaar dienst) is nu professor in “international relations” In 2008 publiceerde deze militair van basisvorming zijn ophefmakende boek: *The Limits of Power*. Zijn stelling luidt: *de militarisering* van de Amerikaanse geopolitiek werkt averechts zoals ook deze van de geallieerden in NATO. De povere resultaten (zij kosten een fortuin) illustreren *de onmacht van de supermacht*. Zijn voorstel: dialoog moet snel prioriteit van internationale politiek worden. De hegemoniale dwang werkte in vroegere tijden al negatief, zie bv de catastrofe van de Vietnam oorlog. Na de Westerse bezetting schakelden de revolutionaire overwinnaars met succes over naar de “Aziatische inhaalstrategie”. Sindsdien floreert gans de Mekong Delta, meegezogen door de opmars van Vietnam. Het eigengereid beleid brengt er indrukwekkende groei-cijfers. In onze 21^e eeuw werken de “export” van democratie en het opdringen van Westerse cultuur door vreemde legers averechts. De tijd van de Westerse zepillen is voorbij. En Parag Khanna formuleerde deze stelling onomwonden in een essay met als titel **Waving Goodbye to Hegemony** (*New York Times Magazine* 27.1.2008). De roemloze oorlogen verslinden daarenboven enorm veel geld.

De voormalige Duitse CDU-politiker *Jürgen Todenhöfer* (zetelde 18jaar in de *Bundestag*) en is specialist van globalisering. Hij brengt een gelijkaardige boodschap. In zijn boek *Warum tötest du Zaid?(2008)*. *Hierin* stelt hij: dat de Westerse invasies legitieme weerstand verwekken bij de massa en niet alleen bij een kleine groep terroristen. In Irak en in Afghanistan wordt door tienduizenden rechtgeaarde maar vaderlandslievende inlanders, weerstand geboden aan bezettende legers. Deze weerstanders hebben niks te maken met de terroristen van al-Qaeda geschat op 1.500 in aantal. Ten tijde van de Duitse bezetting in Wereldoorlog II werden degene die tegen de bezetter verzet pleegden “weerstanders” genoemd door de eigen bevolking. Echter, het Duitse leger noemde hen “terroristen”. Wij westerlingen begaan nu dezelfde flater. De misnoegdheid van deze beduidende groep weerstanders (in Irak 150.000 en in Afghanistan 100/000) verschaft aan een kleine groep

radikale *Jihadisten* wind in de zeilen. Trouwens, mijmert Todenhöfer, hoe zou Europa reageren op een Aziatische legermacht in onze contreien? Besluit van de auteur: laat ons zo vlug mogelijk wegwezen uit de invasiezones die ons moreel en materieel uithollen.

Bij de Fillipino Walden Bello (**The Dilemmas of Domination**, 2005) lezen we hetzelfde refrein "*The West is detracted...Europe and America in particular. They are focused on the wrong targets. World history isn't being written in Bagdad, Kabul or Teheran. It unfolds in Shanghai, in the Indian software revolution, in Sao Paulo, Caracas, in reborn Putin-Russia and in other new growth poles. The towering challenge before us, is the growing aspirations for development of the assertive newcomers on the world forum and the related diversity in political and cultural values and goals. For, we are shifting to and entering into a multipolar world*". De Braziliaanse professor Roberto Mangabeira Unger (tevens lesgever in Harvard) werd onlangs Minister van Strategische Zaken benoemd. In de wandelgangen van zijn prestigieus Ministerie in Brasilia kreeg hij prompt de bijnaam "Minister van Ideeën". Zijn boek (**Free Trade Reimagined: The World Division of Labor and the Method of Economics**, 2008) komt alleszins naar voor met een boude stellingname: "*The movement of people and ideas is more important than the movement of things and money ... and the freedom to change the institutions of a market economy is just as important as freedom to exchange goods on the basis of these institutions*". Met zo een temperament rond de geopolitieke tafel zal er wel wat animo los komen.

De financiële crisis heeft de niet-westerse wereld zelfbewuster en invloedrijker gemaakt. China, India, Indonesië, Brazilië alsook de populisten in Venezuela, Nigeria en **vooral Iran, eisen een zitje rond de geopolitieke tafel. Zonder erkenning en medewerking van Teheran is er geen stabiel Midden Oosten in zicht.** De ayatollahs zijn gezaghebbende schriftgeleerden en hun beleidslieden fungeren als politieke vingerwijzers in de sji'itische Islam van Irak, Afghanistan, Tadjikistan, Pakistan, Jemen, Libanon en Palestina. En zonder gas en petroleum van die regio kwijnt het Westen. De enige uitweg is diplomatiek overleg.

Want de zijderoute wordt een nieuw brandpunt van geopolitieke wrijving. **De Club van Sjanghai** (China, Rusland, alsook vier Centraal-Aziatische staten, met Iran in de wachtkamer) is een geopolitieke blokvorming van formaat. Indien Rusland nog lang gefrustreerd wordt door de Atlantische Unie (NATO) zal het losweken van Europa, waar het cultureel toe hoort, om af te zwaaien naar Azië. Daar kan deze assertieve Slavische Republiek de ondergrondse rijkdommen van Siberië als lokmiddel inzetten. Onze politiek stervende en voor Europa materieel onvruchtbare opstelling tegen Iran heeft tot heden, zoals blijkt uit de herverkiezing van Ahmedineshad vooral windeieren gelegd.

Wat met toekomstig Europa?

- a. De onbesuisde uitbreiding naar 27, weldra 29 en wellicht ook Turkije (?) verschaftte aan onze banksector gedurende enkele jaren een exuberante opkoop van Centraal-Europese banken. Deze roes was kortstondig en breekt nu bijzonder zuur op. Vooral bij onze Belgische bankwereld die op krediet kocht en zich dus waagde in de nijptang tussen eigen kapitaal en aangegane bedrijfsschulden. Als de eigen kapitalisatie wegsmelt dan begint de tang van uitstaande (vaste) verbintenissen te nijpen. Deze ervaring heeft geleid tot de opdoffer van oktober 2008 en de kater van februari 2009. In Centraal Europa heeft deze kater van de peetvader-banken bijzonder negatieve nawerking. De liquiditeitsstroom ligt lam en de Europese Commissie is onbekwaam en ook niet toeschietelijk om over de brug te komen met financiële stimuli. Het europessimisme had voor gevolg dat de verkiezingen voor het Parlement in Straatsburg in volledige lusteloosheid plaats hadden.
- b. De Europese Monetaire Unie is een “onvoltooide symfonie” want de economische politiek (industriële beleid, budgettaire en fiscale politiek) blijft nationale bevoegdheid. Vandaag merken we dat zelfs de Eurozone niet tot een gemeenschappelijk herstelbeleid komt. De nationalistische reflex is nog sterk en belet zelfs de ECB om coördinerend op te treden in deze financiële crisis. Bij mij staat de onderbouwing van de EMU door een Economische Unie hoog op het bord.
- c. De Centraal-Europese nieuwelingen hebben wegens hun verleden een “ *a priori* ” tegen samenwerking met Rusland en luisteren (te) veel naar Washington. In de NAVO-strategie stellen zij zich op als een Oostprovincie van de VS.
- d. Een onafhankelijker optreden van Europa (het Europa van de Eurozone vervolledigd met de onderbouwing met een Economische Unie: gemeenschappelijk fiscaal, budgettair en industrieel beleid) is de enige uitweg om niet een Atlantische ondergeschikte schildknaap-rol te beklijven. Daarenboven heeft ons continent verleerd van te denken in geopolitieke termen. Onze afhankelijkheid en gemis aan strategie in energievoorziening (petroleum, gas) is hiervan een sprekende illustratie.

Waarom moeten wij de petroleum uit de Arabische wereld “in dollar” blijven factureren, zoals opgelegd door de VS? De euro is toch een mondiaal valabele reservemunt. Nauwere samenwerking met Rusland zou de afhankelijkheid van bevoorrading uit het Midden Oosten versoepelen. Ook op andere gebieden is een onafhankelijker Europa wenselijk. Ik denk aan de culturele diversiteit van de wereld van morgen. Wellicht moeten

wij onze programma's van uitwisseling tussen studenten, zoals Erasmus en andere dringend programma's uitbreiden naar de landen van Azië en van andere continenten. Indien onze aantredende studerende jeugd deze landen en hun cultuur beter en van dichtbij kennen, dan zal de samenwerking eens dat ze verantwoordelijkheid dragen, ook vlotter verlopen. Hiervoor zou ik enkele tientallen miljoenen afnemen van ons legerbudget dat nu, met weinig resultaat wordt ingezet voor buitenlandse militaire acties. Trouwens in de financiële crisis kunnen deze miljoenen met meer vrucht in sociale en culturele samenwerking worden besteed. Heeft de belastingbetaler in onze democratie daar enig zicht op, laat staan medezeggenschap? Het eurodebat is verzand in het bakkeleien over "grondwettelijke" en administratieve zaken en zou meer gericht moeten zijn op beloftevolle communautaire projecten zoals het opstarten van een Economische Unie als voltooiing van de EMU.

VIII. Evaluatie en Besluit.

We beleven een kentering der tijden. De context van de wereld-economie verandert. Het Westerse financiële systeem zit in het slop. De faling van General Motors, en het feit dat deze icoon van de Amerikaanse industrie reddende opvang behoeft alsook herstructurering met enorme kapitaalinjecties van de regering, is schokkend wereldnieuws. Ook de Europese producenten kampen met toegenomen concurrentie vanwege goedkopere courante nijverheidsgoederen en weldra ook wagens uit groeilanden. De Westerse economie die zich te welgevallig tooit met het etiket van "kenniseconomie" reageert traag op de snel veranderende behoeften in mondiale context. De industriële reuzensprong van China, de doorbraak van India in *software*, de mondiale positionering van kolos Brazilië, de verrijzenis van Rusland met de troef van gas en petroleum, zijn uitdagingen van formaat. Hun wetenschappers, hun intellectuelen en hun sociaaleconomische middenklasse scoren samen ongeveer vijfhonderd miljoen in aantal. Deze dynamische troep groeit snel aan en profileert zich als een zelfbewuste oriënteringsmacht voor de wereld van morgen.

Over hun toekomstvisie en hun betogen gepubliceerd in degelijk gestaafde essays betreffende hun concrete projecten, sijpelt weinig door in onze media. En in ons academische milieu en in bedrijfsseminaria circuleren hierover overwegend Amerikaanse commentaren, dus niet de oorspronkelijke thema's. Het lijkt me dringende tijd om zelfstandiger op te treden: intellectueel en geopolitiek, met directe informatie en met frisse kijk op het veranderende wereldstramien. Want, in het geopolitieke

krachtenveld werkte de Westerse crisis als een lift met opstijgend waardebesef van de nieuwe groeiers. En ook wegens hun geoculturele stuwkracht worden de bakens steeds minder geruisloos verlegd. De stellingname van de zogenaamde BRIC-groep van groeilanden op hun eerste samenkomst in het Oeralgebergte (15 juni 2009) over een nieuwe monetaire orde, over de expansieve en militaire positionering van NATO en andere geopolitieke geschillendossiers, illustreert de toegenomen assertiviteit van hun tenoren: China, India, Brazilië en Rusland.

In de geschiedenis kwamen wel meer van deze stroomversnellingen voor, gevolgd door structuurbreuk. Meer aandacht voor dergelijke kenteringen in het verleden kan ons nuttige kennis bijbrengen voor een beloftevoller piste naar onze toekomst. Vele tekens wijzen erop dat we de barensweeën meemaken van een nieuwe wereldordening. Volgens het oordeel van de groeilanden staat de hervorming van het internationale monetaire bestel (weg van dollarhegemonie) vooraan op de lijst. De ophefmakende thesis geformuleerd in de jaren 1960 door Robert Triffin, de vermaarde economie-professor van Yale University maar van Belgische afkomst en vorming, wordt terug zeer actueel. Zij luidde als volgt: *de dollar is uitgegroeid tot mondiale reservemunt, maar de VS is niet bij machte voldoende balansoverschot te kweken teneinde de wereld op basis van dit surplus te voorzien van het vereiste volume dollar. Dit wil zeggen: om de wereldhandel en de muntreserve van de participerende landen op correcte wijze van stabiele waarborgmunt te voorzien. Wegens deze onmacht voorspelde hij een Amerikaanse zondvloed van artificiële financiering.* Deze pertinente systeemkritiek van Triffin werd weggewuifd. En de VS ging de toer op van *artificiële dollar- en kredietcreatie*. Vooral sinds 1995 dobberden zij voort met een internationaal investeringsdeficit (of een internationale financiële schuld) in 2007 aangezwollen tot 2.500 miljard dollar. Om de bres van de interne en internationale schulden te dichten, openden de alchemisten van Wall Street, oogluikend gedoogd door de FED, de Pandoradoos van artificiële financialisering en van rommelkrediet. Ook in Europa zette de financiële sector deze fetisj op touw.

Sinds het begin van het decennium 1980 werd de Westerse economie gedreven door liberalisering en globalisering, met een steeds weliger en wijdvertakte financiële omkransing als turbo; opgeladen met een volume van viermaal, vijfmaal of nog meer het nationaal inkomen. Onze tijdsgeest transformeerde de door Max Weber opgehemelde Calvinistische ethos (hard werken, matigheid in consumptie en dus hoge coëfficiënt van accumulatie) naar een gedragspatroon gericht op stimulering van consumptie, versoepeld door het zeer vlot aangaan van financiële schulden en krediet. Ook de ondernemingen gingen in vergelijking met hun eigen vermogen of beurskapitaal, veel grotere

volumes schulden aan dan vroeger. Deze werden overbrugd met ruimschootse uitgifte van bedrijfsobligaties. In de VS was op de vooravond van de crisis, de gezamenlijke schuldenstapel van gezinnen, ondernemingen en de overheid, gestegen tot een waarde gelijk aan het voorheen ondenkbare bedrag van *driemaal* het nationaal inkomen. In de Europese Unie schommelde deze opgestapelde schuld rond tweeënhalfmaal het nationaal inkomen, naar gelang het betreffende land. De Westerse economie functioneert dus op inkomen uit productie die nog moet worden verwezenlijkt in de toekomst. De tijdspanne van overbrugging wordt langer in verhouding met de vlotheid waarmee met schulden wordt omgesprongen. En de vereiste financiële omkransing wordt noodzakelijkerwijze *weliger en gedrevenner*.

Deze ging in galop met de “financiële innovatie”, die een volumineuzer wordend pak van schuldentitels herstructureerde en omtoverde tot nieuw kapitaal. Een groot deel hiervan leek rommelkapitaal te zijn dat bij de eerste schok van vertrouwen wankelde en bij nadere analyse wegsmolt. Het groeipatroon van China en enkele Aziatische groeilanden daarentegen staat aan de antipode. Daar is het inhaalsysteem gericht op materiële productie gepaard aan een hoog spaarvolume van de gezinnen en grote internationale reservevorming vanwege de overheid. Hun banksysteem bleef gevrijwaard van toverpraktijk. En hun op productie gericht systeem scoort ook nu nog relatief hoge groeicijfers. De Calvinistische ethos lijkt wel verschoven naar ginder.

In onze contreien werd een almaar groter deel van de meerwaarde voortgebracht in de “productieve sector”, weggezogen voor de steeds weliger groei van de financiële omkransing. De “systemische” opsplitsing van de Amerikaanse en Europese volkshuishoudingen in twee disparate segmenten verwekte bubbels en scheefgroei. De financiële sector spoot hoge winsten uit de fontein van het artificieel opgejutte beurspapier, van de opgeblazen vastgoedprijzen en van het zeer riskante rommelkrediet. De reële of productieve sector hinkte achterop met relatief lage groeicijfers. Want het grootste deel van de financiële middelen stroomde naar de sector van *financiële alchemie* met zeer hoge winsten. De conventionele theorie proclameerde dat dit systeem mits enkele rimpeltjes in optimale baan werd gehouden, dank zij het marktmechanisme. Maar in plaats van de voorspelde “zachte landing”, werd het een crash.

De regeringen hebben nu overal en met ruime middelen ingegrepen; met kapitaalinjecties bij banken en met allerlei waarborgen van de overheid om de geblokkeerde kredietmarkt terug vlot te krijgen. Deze ingrepen waren dringend nodig om de banksector te vrijwaren van bankroet. Doch zij werken enkel in op de *symptomen* en niet op de *oorzaken* van de scheefgroei. Hiervoor is een fundamentele sanering nodig. Namelijk: het aansturen naar een meer correcte verhouding bij de

banken tussen het eigen vermogen tegenover de langlopende schuldentitels en andere kredieten. Vooral de wanverhouding tussen het teveel aan eigen uigeschreven bedrijfsobligaties (als dekking tegen aangegane schulden) tegenover het eigen kapitaal, moet recht getrokken worden. Tenslotte is een meer vruchtbare verhouding vereist tussen de financiële bovenbouw met de reële, productieve economie. De investeringen moeten meer gericht op het productieve segment van de economie en minder dienen voor artificiële, zeer winstgevende maar risicovolle en onbehoorlijke spelletjes.

De gedeeltelijke nationalisering van banken wegens de reddingsboeien van de overheid leidt tot een problematische fusie van privémanagement met de politieke instanties en hun doel van algemeen belang. Dit kan wel in uitzonderlijke nood, maar deze vermenging van bevoegdheden blijft liefst beperkt en tijdelijk. Deze hulpacties van de regeringen verschuiven de deficits van de banken en hun aandeelhouders naar de schouders van de belastingbetalers. Dat roept ethische en ook politieke vragen op over de billijke verdeling van lasten en lusten tussen alle betrokkenen in onze samenleving. En indien de overheidsspuiten van liquiditeit en kapitaal te ver gaan, komt er wellicht een nieuwe golf van inflatie. Zonder systemische ingrepen zal de buitensporige financialisering beklijven. En, wegens haar effect van scheefgroei, nog enkele tumultueuze tango's verwekken, met speculatieve bubbels gevolgd door nieuwe beurstuimels.

In de atmosfeer van crisis verzwakte de publieke aandacht voor de dynamiek van de globalisering. De mondialisering van de ondernemingen gaat onverminderd verder. En de aan gang zijnde fusie van InBev met de Amerikaanse brouwer Anheuser-Bush waarin onze vroegere Stella Artois werd opgeslokt, is een illustratie van de stuw naar gigantisme. Maar, op het vlak van het sociale en economische overheidsbeleid blijft de bevoegdheid stevig verankerd in de schoot van de **nationale** instanties. De crisis heeft deze nationale verankering nog verstevigd. De supranationale organismen en de mondiale instellingen komen verzwakt naar voor. In de Europese Unie is deze paradox bijzonder pijnlijk. De Ministerraden van regeringsleiders namen het initiatief over van de Europese Commissie. De communautaire capaciteit lijkt gehandicapt en blijft onmachtig voor een gemeenschappelijke aanpak in zake een volwaardig Europees herstelplan. De prioriteiten en de belangen van de nationale staatsvoering werken nog krachtig door zoals blijkt uit het visieloze gehacketak van de regeringsleiders uit de Eurozone bij de herstelplannen voor de Europese automobiellindustrie. Deze plannen kunnen de ingrijpende omschakeling naar een ander productiemodel niet verder ontwijken. De weg naar duurzame ontwikkeling in zake mobiliteit vergt meer openbaar vervoer en ecologisch "propere" privéwagens en vrachtvervoer. Voor een toekomstgerichte aanpak staat Brazilië model

met de doorbraak van *de groene auto*. In dat onmetelijke groeiland bollen al meer dan 25% *groene auto's op vegetale olie*.

Bij de analyse is de focus alsook de manier van kijken belangrijk. Hier richten we onze blik op beweging en verandering. Tijdens de jongste kwarteeuw overheerste één genre van denken en voerde één manier van spreken de boventoon. Hierin werden de diversiteit van context en de veelheid van andere en mogelijke projecten versluierd. In ons essay zetten we een wenkend perspectief in de kijker met meer geografische verscheidenheid en culturele pluraliteit. Het is een mondiale kijk, bevrucht vanuit verschillende denkscholen, met onze aandacht gericht op de systeemelementen van functionering. Historisch en ruimtelijk buiten het eigen wereldje treden, dat wil zeggen buiten het beperkte stramien van de vertrouwde denktraditie, nodigt uit om de probleemformulering te verruimen. Hiermee schatten we de invloed van de sociale normen en structuur, alsook de culturele waarden die inwerken op anderen en op ons eigen economisch systeem beter in. En we maken kennis met het authentieke en unieke van andere samenlevingen. De hoofdstroom van het Westerse economische denken is een andere weg opgegaan. Met monopolisering van één doctrine en met overheersing van één analysemethode.

In de loop van de jongste decennia is de economische wetenschap en vooral ook de financiële economie, overgestapt naar verwiskundiging en naar probabilistische projectie-modellen. In de economische wetenschap van vandaag speelt de wiskundige methode de boventoon. Dit heeft een vernauwing van perspectief veroorzaakt. En het verzwakt haar bruikbaarheid voor het beleid. De deterministische stempel van wiskundige modelredeneringen maakt hen onbetrouwbaar voor correcte inschatting van het heden en levert eenzijdige voorspelling van het toekomstige gebeuren. Economie is een menswetenschap die te maken heeft met “*uncertainty*” die rampen verwekt indien men te naïef steunt op deze zogenaamde “onfeilbare” projecties. De economische stroedel ligt ingebed in een ruim en complex kluwen van sociopolitieke en culturele krachten. De economische scholing moet dus meer dan nu een stevige vorming bieden in sociologie, politieke wetenschap, psychologie en culturele antropologie, met de aandacht gericht op de wereldsamenleving. Laat ons de vlerken spreiden op de wiekslag van: *de wereld is ons dorp*. Vooral de opleiding in internationale economie en management vertoont een tekort aan concrete kennis van andere beschavingen en hun intellectuele alsook sociopolitieke projecten. In feite leven we in een asymmetrische situatie. Economisten en managers uit andere cultuurgebieden kennen beter onze Westerse situatie. Terwijl wij het reilen en zeilen van hun samenlevingen en economie onvoldoende verkennen in de vereiste nauwkeurigheid en diepgang. De programma's

die jongeren opleiden voor mondiale opdrachten van management en economische analyse hebben er alle belang bij om deze asymmetrie met bekwame spoed te corrigeren en in ons voordeel om te buigen. Niet met nog wat meer wereldvreemde theorie maar met concrete en parate vorming alsmede actuele informatie. En met positievere beeldvorming van andere beschavingen. Bij de Peruaanse dichter **Ciro Alegria** las ik het prachtige gedicht “**El mundo es ancho y ajeno**”. De wereld van nu is ruim, complex, en veel lijkt “*ajeno*” d.w.z. vreemd, indien enkel bekeken vanuit het Westerse oogpunt.

Volgens mijn inzicht is ook de geschiedenis van het economische denken een door onze generatie verwaarloosde schat aan denkervaring van het verleden. Nochtans, die thematisering over vroegere successen en mislukking is een nuttige ogenopener voor de jonge economist in opleiding en vooral ook voor managers die er de tijd voor nemen. De belichting van de eerste globalisering en financialisering door de “monetaristen” van Salamanca in het kader van het zestiende-eeuwse Spaanse Imperium, en de uitdieping van hun theses door onze Vlaamse Jezuïet Leonardus Lessius, komen verrassend over als zeer relevant. De ethische beoordeling over de probabilistische conceptie van het toenmalig beursbedrijf in Antwerpen (het Wall Street van de zestiende eeuw) komt zeer hedendaags over. Voor het intellectuele en politieke debat over de plotse mondialisering en financialisering in de zestiende eeuw volgend op de *conquista* van de goud- en zilvermijnen in Peru en Mexico, verwijs ik naar de omstandige bespreking ervan in mijn boek **The Mediterranean Tradition in Economic Thought** (blz 176-210, Londen: Routledge, 1994). Deze historische première van conflictuele globalisering tussen de Spaanse wereldmacht en de groeilanden van toen (de Naderlanden, Engeland, Noord Italië) is zeer leerrijk voor ons vandaag. En de instroom van edele metalen met de overdadige financiële omkransing knakte het binnenlands ontwikkelingsélan van het Spaanse imperium. De schriftuur over de risicovolle financiële innovaties van John Law, financiële roerganger van Louis XV, gevolgd door het bankroet van zijn *Mississippi Company* (1705) alsook de geschriften van Walter Bagehot (*Economic Studies*, 1880 over bankpolitiek, zijn verplichte lectuur voor economen en bankiers. Het intellectuele en politieke steekspel tussen de Brit Keynes en de Amerikaan White bij de oprichting van het IMF en de Wereldbank in Bretton Woods (1944) is zeer verhelderend bij de perspectivering van de toekomstige Monetaire Ordening, in mondiale context. Maar ook diepergravende publicaties zoals “**Philosophie des Geldes**” van Georg Simmel zijn voor vandaag zeer relevant. Een terugblik op het vroegere denken en handelen, in tweegesprek met historische meesters die thematiseren vanuit hun contextuele en

ideologische ankerplaats, werkt meestal relativierend over ons modenken en inspirerend voor nieuwe denkpiestes.

Elke periode van de geschiedenis produceert haar eigen inschatting van problemen met specifieke hoofdstroom en tegenstroom van intellectuele en morele stellingname. In het kielzog van deze crisis zijn we al een nieuw tijdperk ingetreden. Nieuw vanuit geopolitieke context. Met groeilanden en andere culturen die in het wereldbestel nu ook wensen mee te ordenen. De intelligentsia van de andere beschavingen produceert een stroom van publicaties hoe zij de wereldordening van morgen wensen. Bij de “*remapping of our knowledge*” ligt een stapel werk op de plank. We treden in een nieuw tijdperk ook wegens de ecologische tijdsbom die steeds maar indringender tikt. Laat ons deze crisis van het scheefgegroeide systeem benutten voor de conceptie en inzet naar een ander groeipatroon. Namelijk een model dat heilzamer en rechtvaardiger werkt voor de zeven miljard bewoners van deze planeet. Laat ons onbevangen afstevenen op het wenkend perspectief naar een betere toekomst. Wie de aan gang zijnde problematiek correct wil inschatten ter voorbereiding van een beloftevolle beleidskoers, moet niet alleen openstaan voor de hoofdstroom van denken, maar ook kennis nemen van de tegenstroom, van dichtbij en van veraf. De strategie om met artificiële hefboomen onze Westerse economie hogerop te tillen dan gerechtvaardigd was op basis van reële en realistische maatstaven, eindigt in een financiële crash. Herbezinnen is de boodschap.

De **ontmilitarisering** van onze internationale betrekkingen is een tweede prioriteit. De Westerse legermachten te velde in het Midden Oosten en in andere spanningsvelden voor zogenoemde “humanitaire acties” lossen weinig of niets op en kosten een fortuin. Zij wekken wrevel en wrok bij een groot deel van de bevolking in die regio.

In Leuven lopen ruim 2.000 studenten en jonge navorsers rond uit Azië. Dat lijkt me een positievere investering voor beter wederzijds begrip in de toekomst. De middelen die zouden vrijkomen bij repatriëring van onze militaire dienst(?)verleners, kunnen dan ingezet voor nuttiger doeleinden. Mijn suggestie is deze aldus vrijgekomen financiële middelen te besteden in een grootscheeps fonds (een wereldwijd Erasmusfonds) voor studieverblijven van onze studerende jeugd en jonge navorsers in Azië, Latijns Amerika en Afrika. Dit lijkt me de beste investering voor het opdoen van directe kennis over de wereldproblematiek en voor het aanleren van mondiale samenwerking. Ikzelf had het genoeg om in 1952 in Guadalajara (Mexico) een zomercursus bij te wonen over contact van beschavingen, gedoceerd door lesgevers uit verschillende landen van Latijns Amerika. Ik werd gefascineerd door de verschillende interpretaties en doelstellingen van ontwikkeling, aangereikt door een

andere cultuur. Daar werd me het inzicht bijgebracht dat we langs onze kant van de wereld leven in een overwegend “*monologische*” vernauwing zowel van discours, van methode als van perspectief. In onze pluriculturele wereld gaat het er immers om “open te staan voor dialoog”. Om beter te verstaan wat de “andere” werkelijk bedoelt. De kennismaking met verschillende methodes en interpretaties die circuleerden in deze *conviviale* atmosfeer van Latijns Amerika heeft mijn horizon verruimd. En het contact met jonge studerende uit diverse Zuidere landen van de “*curso de verano*”, heeft bevruchtend gewerkt op mijn internationale bezigheid tot vandaag.

De Westerse mens van de hoofdstroom ging ervan uit dat wij de wereld op basis van wetenschap en techniek maakbaar en door ons alleen beheersbaar konden houden. En vooral dat wij hierin model staan voor gans de planeet. Vandaag zijn wij daar minder zeker van. In feite beleven we nu de ontluistering van deze utopie. Onze Westerse beschaving heeft gedurende de twee jongste eeuwen menselijke waarden en materiële productiemogelijkheden gelanceerd die voor de mensheid in haar geheel weldoend hebben gewerkt. Dat zijn prestaties op cultureel, wetenschappelijk en materieel vlak waarover onze historische voorvaders en onze generatie trots mogen zijn. En ook in de andere beschavingen hebben deze uitgezaaide kiemen vernieuwing verwekt. Sinds een drietal decennia ontvouwt zich daar, samen met hun inhaalstrategie, ook een herinterpretatie van de eigen traditie. De thematisering hierover door de lokale intelligentsia is verplichte lectuur voor ons internationale bedrijfsmilieu.

De Aziatische locomotief en de assertiviteit van de Islamwereld doorschudden het geopolitieke krachtenveld. Er grijpt een geografische herschikking plaats van de mondiale ontwikkelingspolen. En ook op intellectueel en moreel vlak willen andere culturen actiever meedoen om de toekomst te richten en te bepalen. Deze nieuwe wereldsituatie moet ons niet afschrikken. Indien we op creatieve manier inspelen op de kansen die ook voor ons verscholen liggen in deze nieuw geschapen verscheidenheid dan komen er voor allen weldoende projecten uit deze wisselwerking. De ingrijpende kentering op wereldvlak noopt ons wel tot een intellectuele opgave, namelijk, nieuwe denkspistes openen om de dynamiek vanuit het oogpunt van ethiek, ecologische deugdelijkheid en geopolitiek correcter in te schatten. Gangbare meningen die komen van één kant, zijn doorgaans een hindernis om met andere beschavingen tot een vruchtbare dialoog te komen. Laat dus de eenzijdige beeldvorming en de gestolde begrippen achter u. Bekijk de wereld met frisse blik. Dan opent er zich een veld van mogelijkheden.

Bibliografie

Mijn vorige analyses over de geopolitieke dimensie en geoculturele diversiteit van globalisering en financialisering:

- *Baeck Louis (1998) De Aziatische crisis: perspectivering en nabeschouwing, Leuvense Economische Standpunten, juli, n° 93.*
- *Baeck, Louis (2002) “Schumpeteriaanse Innovatiedrift en Beurstuimel in de Westerse Economie” Tijdschrift voor Economie en Management, november 2002.*
- *Baeck, Louis (2003) Onze vierkante werelddol, Leuven: Davidsfonds, 270 blz.*
- *Baeck Louis (2004) Het globaliseringsdebat in China en in de Islamwereld, Leuvense Economische Standpunten, n° 104.*
- *Baeck Louis (2008) “Systeemverandering in de wereldeconomie met speculatieve bubbels”, mei 2008. Deze tekst is beschikbaar op mijn webstek: **Huispagina prof Louis Baeck.***

Benevens de titels vermeld in de tekst, hier nog enkele aanraders:

- *Chesnais, François (2001) “La théorie du régime d’accumulation financiarisée: contenu, portée et interrogations” Forum de la Régulation, Paris 11-12 octobre, 2001.*
- *Cordonnier, Laurent (2003) “Le profit sans l’accumulation: la recette du capitalisme dominé par la finance” Séminaire des Hétérodoxes du Matisse, Parijs.*
- *Engelen, Ewald (2008) “Financial Innovation: Frame, Conjuncture and Bricolage” CRESC, Working Paper n°59.*
- *Friedman, Milton (1999) “Conversations with Friedman” in Brian Snowdon (ed.) Conversations with Leading Economists: Interpreting Modern Macroeconomics, Cheltenham: Edgar Elgar.*
- *Gutman, Robert (2008) “A Primer on Finance-Led Capitalism and its Crisis” Revue de la Régulation, n° 3*
- *Hein, Eckhart (2005) “Finanzstruktur and Wirtschaftswachstum: theoretische und empirische Aspekte” Hans Böckler Stiftung.*
- *Heinsohn Gunnar & Steiger Otto (2002) Eigentum, Zins und Geld: Ungelöste Rätsel der Wirtschaftswissenschaft, Marburg: Metropolis Verlag.*
- *Heinsohn, Gunnar (2008) “A property of Economics Explanation of the 2008 Global Financial Crisis” Online: University of Bremen, December 2008.*
- *Hodgson, Geoffrey (2008) “After 1929 economics changed: will economists wake up in 2009?” Real-World Economics Review, December 2008.*

- *Konings, Martijn (2008) "European Finance in the American Mirror: financial change and the reconfiguration of competitiveness" Contemporary Politics, n°3.*
- *Krueger, Anne (1991) "Report on the Commission on Graduate Education in Economics" Journal of Economic Literature, September.*
- *Leijonhufvud, Axel (2007) "Monetary and Financial Stability" Center for Economic Policy Research, UCLA, n°14.*
- *Minsky, Hyman(1982) Can "It" Happen Again?: Essays in Instability and Finance, Amonk NY: Sharpe.*
- *Montgomerie, Johanna (2007) "From Financialisation to Finance-Led Capitalism: Exploring the Frontiers of Global Finance", CRESC, Birmingham.*
- *Montgomerie, Johanna (2008) "Bridging the critical divide: global finance, financialisation and contemporary capitalism" Contemporary Politics, n°4.*
- *Palley, Thomas (2008) "Financialisation: What it is and Why it Matters" Hans Böckler Stiftung,*
- *Steiger, Otto (2002) "Der Staat als Lender of Last Resort oder die Achillesferse des Eurosystems" Unviversität Bonn, Zei, n°22.*
- *Skidelsky, Robert (1992) John Maynard Keynes : The Economist as Saviour 1920-1937, Londen: Macmillan.*
- *Stockhammer, Engelbert (2004) " Financialisation and the Slowdown of Accumulation" Cambridge Journal of Economics,*
- *Stockhammer, Engelbert (2009) "The Finance-Dominated Accumulation and the Present Crisis: a European Perspective" Vienna University of Economics and Business, zie de webstek: engelbert.stockhammer@wu.wien.ac.at*
- *Stiglitz, Joseph (2002) Globalization and its Discontents, New York: W.W. Norton.*
- *Van Treek, Till (2008) "The Political Economy Debate on Financialisation " Hans Böckler Stiftung.*